

Turkish Studies

Volume 13/5, Winter 2018, p. 571-602

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13175>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Şubat 2018

✓ Accepted/Kabul: Mart 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Paki KÜÇÜKER – Doç. Dr. Salim KÜÇÜK – Yrd. Doç. Dr. Burak TELLİ – Yrd. Doç. Dr. Ramazan BÖLÜK

This article was checked by iThenticate.

18. YÜZYILDA ANADOLU'DA MÜSTENSİH DERVİŞ MUSTAFA TARAFINDAN İSTİNSAH EDİLEN ŞEHNÂME ÇEVİRİSİ VE BU ÇEVİRİDE YER ALAN TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINA AİT SÖZCÜKLER*

Serdar BULUT** - Serdar YAVUZ***

ÖZET

Firdevsi'nin İran milleti açısından çok kıymetli olan eseri Şehnâme, Türk kültür ve edebiyatını fazlasıyla etkilemiştir. Bu kültürün sonucunda Anadolu'da Şehnâme yazma kültürü başlamıştır. Selçuklu ve Osmanlı sahasında Türkçe yazılan birçok Şehnâme ortaya çıkmıştır. Ayrıca Firdevsi'nin eserinin bire bir çevirileri de yapılmıştır. Üzerinde çalıştığımız eser de bu bire bir çevirilerden biridir.

Firdevsi'nin Şehnâmesi temel alınarak hazırlanan Şehnâme Çevirisi'ne müstensihin kendine göre eklemeler yaptığı da görülmektedir. Günümüzde İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde 6131 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu eser, üç cilt halinde olup tamamı 1778 varaktır. Her sayfası 25 satırdan oluşan eserde minyatürler de bulunmaktadır. Bu Şehnâme çevirisinin istinsah yılı 1773'tür. Eserin mütercimi ile ilgili bilgi bulunamamıştır; fakat müstensihinin Derviş Mustafa olduğu bilinmektedir. Bu bilgi metnin birinci cildinde yer almaktadır. İlgili çalışma, bu eserin ikinci cildinin 1a-144b varakları arasında kalan bölümünü kapsamaktadır.

Firdevsi'nin Şehnâmesi'nden yapılan bu çeviride Türkiye Türkçesi Ağızları, Tarama Sözlüğü ve Divânü Lügât'it-Türk'te yer alan birçok kelime ile Türkiye Türkçesinde hala varlığını devam ettiren birçok atasözü, deyim, kalıp söz, yansıma sözcük ve ikileme tespit edilmiştir. Çalışmamızda, Firdevsi ve Şehnâme hakkında verilen bilgilerden sonra tespit edilen Türkiye Türkçesi ağızlarına ait kelimeler türlerine göre

* Bu çalışma, 1. yazar Dr. Serdar Bulut'un Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2. yazar Doç. Dr. Serdar Yavuz danışmanlığında 2017 yılı itibarıyla tamamladığı "18. Yüzyıl'da İstinsah Edilmiş Mensur Bir Şâh-nâme Çevirisi II. Cilt 1a-144b Varaklar Arası (İnceleme-Metin-Sözlük-Özel İsimler Dizini-Tıpkıbasım)" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Giresun Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü, El-mek: serdarbulut07@hotmail.com

*** Doç. Dr. Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, El-mek: serdaryavuz23@hotmail.com

sıralanacak ve anlamlarıyla beraber verilmeye çalışılacaktır. Bu kelimelerin günümüzde hangi il ağzında yaşadığı ortaya konacaktır. Bu çalışma sayesinde Türkiye Türkçesi ağzlarında yer alan kelimelerin tarihi süreçleri hakkında da bazı bilgiler elde edilebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Şehnâme, Firdevsî, Derviş Mustafa, Türkiye Türkçesi Ağzları, 18. Yüzyıl

**THE SHAHNAMA TRANSLATION IN THE 18th CENTURY
WHICH COPIED BY THE SCRIVENER DERSH MUSTAFA IN
ANATOLIA AND WORDS BELONGING TO TURKEY TURKISH
DIALECTS FOUND IN THIS TRANSLATION**

ABSTRACT

Ferdowsi, who is very precious in terms of the Iranian nation, has greatly influenced Turkish culture and literature. Shahnama writing culture started in Anatolia. Many of the Shahnama, written in Turkish, appeared in Anatolia as a result of this cult which summarized in the Seljuk and Ottoman realms. In addition, the translation of Ferdowsi's work has also been done. This work we are working on is also one of these.

It is also seen that the translator of Shahnama, which was prepared on the basis of Ferdowsi's Shahnama, made his own additions. Today, this work is recorded in the Central Library of Istanbul University with 6131 inventory numbers, in three volumes, total 1778. There are miniatures in the work consisting of 25 pages on each page. The year of the transfer of this Shahnama translation is 1773. We could not find any information about the work of the author; but it is known that Dervish Mustafa is of interest. This information is in the first skin of the text. The study concerned covers the area between the flesh of 1a-144b of the second skin of this work.

In this translation made by Ferdowsi's Shahnama, together with many words located in Turkey Turkish dialects, Scanning Dictionary and Diwan Lugati't-Turk, many proverbs, idioms, mold words, reflection words and duplication which are still maintained its presence in the Turkey Turkish have been identified. In our study, after the information obtained about Ferdowsi and Shahnama, the words determined belonging to Turkey Turkish dialects will be sorted by type and tried to be given together with their meanings and then it will be revealed that these words lived in what city today. Through this work, some information about the history of the words process in Turkey Turkish dialects may be obtained.

STRUCTURED ABSTRACT

Ferdowsi (940-1020) wanted to bring together all the historical and legendary traditions of Iran for the purpose of bringing back and glorifying the traditions of Iran. His famous work Shahnama is the product of such a purpose. Ferdowsi states that a friend in the Shahnama

municipality brought to him the official Shahnama, which was transferred from Pahlavi Language to Persian and encouraged him to keep this piece of work, Ebu Mansur b. A zakat named Muhammad tells us that he has received material assistance and that this person died when he writes the miracle. Ferdowsi obtained Shahnama, a 1000-pound Shahnama, written by Poet Dakikî and bringing together other legends and traditions with 60 thousand couplets with his own efforts in his famous work Shahnama immortalized. Ferdowsi, who presented this work to the of the period Sultan Mahmud in Ghaznavid, was very distressed when Sultan Mahmud did not like the work because of his content and returned to his land. Shahnama, which was later accepted as the resurrection work of Iran, influenced Turkish culture and literature.

Seljuks and Ottomans have written many Shahnama in the field and many times have been translated as Shahnama's universe. Tatar Ali Efendi, the first translator of Shahnama to Turkish, was made in 1510 in the name of Kansu Gavri. A transliteration of the article in Turkish is also in the name of II. Osman, a Mahdi was made in 1621. The work was translated by M. Cevdet as "Sharkin İlyada's Shahnama" and published in Istanbul in 1928. Shahnama was translated into Turkish by Necati Lugal and published in Istanbul in 1956 by adding footnotes by Kenan Akyuz. This work, which is in four volumes, was revised and published by Kabalci Publishing House in 2005 as a single volume.

It is also seen that if the Scrivener Dervish Mustafa Shahnama Translation prepared on the basis of Ferdowsi's Shahnama is looked at, he would have made his own joints. Today, this work is recorded in the Central Library of Istanbul University with 6131 inventory numbers, in three volumes, total 1778. There are miniatures in the work consisting of 25 pages on each page. The year of the transfer of this Shahnama translation is 1773. We could not find any information about the work of the author, but it is known that Dervish Mustafa is of interest. This information is on the first skin of the text. The study concerned covers the area between the flesh of 1a-144b of the second skin of this work.

The tradition of Shahnama writings belonging to the Seljuk and Ottoman lands, Shahnama translations made in the Seljuk and Ottoman lands, and important Shahnama writers are included in this work. In the second part of the work 50 current Turkish dialects were focused on.

The work on which it is based mostly includes Persian words from the old Pahlavi. The most important reason for this situation is shown as bringing the Iranians back to their old roots. At this point, it appears that many words in the original text remain attached. Apart from this, Arabic and Turkish words have also been used. Arabic, Persian and Turkish versions are also available. There are also lines that use dialects features, proverbs, idioms, doubles, reflection words and phrases. In these lines, words related to dialects, especially elements of promise, added to the person or author, will be discussed in the second part of the work. These words, which will be separated as "nouns, verbs, adjectives, dilemmas, adverbs, prepositions, conjunctions" according to word types in their own terms, will be given comparatively with their meanings. In the 18th-century Translated Shahnama, the word of the Diwan Lugati't Turk, Scan Dictionary and Turkey Turkish will also look at the situation in the Turkish written language. In this way, it will be possible to get important

information about the historical processes of the words living in the dialects and will be able to talk more about the Anatolian Turkish written in the 18th century.

If we look at the results obtained without this work, it is natural that many Arabic and Persian words are included in the work because it is Iranian heroic story. For this reason, more Arabic and Persian origin words were found in the work. Many Arabic, Persian and old Pahlavi originals in the origin of the work have not been added to the Shahnama dialect by the bishop. Transcribers, have found many of the words from the Turkish dialects. 50 words found in Turkey Turkish dialects have been explored. There are 50 words in the study: 19 nouns, 1 adjective, 4 pairs, 22 verbs, 2 envelopes, 1 word and 1 attachment type. These words are words that the Dervish Dervish himself or the writer has added personally. In this study, the most frequently used illusions of Turkish dialects were identified such as "Isparta, Burdur, Afyonkarahisar, Amasya, Tokat, Nigde, Düzce, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya." This strengthens the notion that work is embezzled, or that these illusions are turned into a society formed by those who think they are from the periphery.

Keywords: Shahnama, Ferdowsi, Dervish Mustafa, Turkey Turkish Dialects, 18th Century

1. FİRDEVSİ VE ŞEHNÂME

Firdevsî (940-1020) İran'ın geleneklerini tekrar ortaya çıkartıp yüceltmek amacıyla İran'ın bütün tarihî ve destanî geleneklerini bir araya getirmek istemiştir. Ünlü eseri Şehnâme, böyle bir amacın ürünüdür.

İran tarihini, rivayetlerini ve kahramanlık anlatılarını sözlü rivayetlerden derleyerek yazıya aktarmasından dolayı "İran milli şairi" olarak kabul edilen Hekîm Ebû'l-Kâsım Mansûr bin Hasan Firdevsî¹, Samanilerin henüz Buhara merkezli egemenliklerini sürdürdükleri 329/940 yılında Tûs şehrine bağlı Taberân kasabasının Baj² köyünde dünyaya gelmiştir (Firdevsî ve Lugal, 2005: 15). Firdevsî'nin yaşını ve doğum tarihini netleştiren en önemli ayrıntı, Gazneli Mahmud'un tahta çıktığı sırada (387 / 997) elli sekiz yaşında olduğunu söylemesidir (Firdevsî ve Lugal, 2005). Firdevsî'nin lakabı Fahreddin'dir. "Adı kaynaklarda Ahmed, Hasan ve Mansûr; babasının adı Ali Fahreddin, Ahmed ve İshak olarak farklı şekillerde geçmektedir. Kendisine ve babasına verilen bu adlardan hangisinin doğru olduğu tespit edilememiştir. Firdevsî'nin babasının Tûs ırmağından ayrılan Âbrâhe Çayı kenarında bir çiftlik sahibi (dihkan) olduğu bilinmektedir (Kanar, 1996: 125)." Firdevsî'nin ailesi Baj köyünün ileri gelenleri olarak bilinen "Dihkan" sülalesidir. Bu sülale kendisini o bölgenin mirasçısı, İran milli gelenek ve kültürünün de koruyucusu olarak atfetmiştir. Bu vesileyle çocuklarını bu milli gelenek ve kültürlerine uygun şekilde yetiştirmişlerdir.

Milli geleneklerle yetişen Firdevsî'nin babasının, Firdevs adıyla bilinen bir bağın bahçıvanı olması sebebiyle, bu mahlası almış olduğu rivayet edilmektedir. Kaynakların önemli bir kısmı bu büyük şairden Firdevsî-yi Tûsî olarak söz ederken bazı eserlerde mahlası İbn Şerefşâh şeklinde de geçmektedir. Babasının adı ise Ali İshak bin Şeref Şâh ve Ahmed bin Ferruh olarak kayıtlıdır. Ancak

¹ Türkiye'de Firdevsi olarak bilinen şairin asıl adı İran kökenli kaynaklarda ve Batılı kaynaklarda "Ferdowsî" olarak geçmektedir. Fakat Türkiye'de şairin ismi "Firdevsî" olarak kullanıldığı için çalışmada da bu isim kullanılacaktır.

² Baj (Paj, Bâz, Fâz) köyü İran'ın büyük şehirlerinden Meşhed'e 20 km. mesafede bulunmaktadır. Günümüzde Fâz adıyla bilinmektedir (Firdevsî ve Lugal, 2005: 15).

hangisinin daha doğru olduğu noktasında yorum yapmak güçtür (Semerkandî, 1901: 50; Akt. Firdevsî ve Lugal, 2005: 15-16).

Firdevsî, İnan'ın en büyük kahramanlık ve milli şairidir. Firdevsî, İnan Edebiyatı'nda kahramanlık şiir tarzını zirveye ulaştıran şair olarak kabul edilir. Firdevsî, geçmişi çok eskilere dayanan milletin efsanevi tarihini kahramanlık şiir tarzıyla birleştirerek İnan Edebiyatı için efsanevi bir şair hâline gelmiştir. Firdevsî'nin olayları olağanüstü ifadelerle betimlemesi, ustaca kurduğu nesir cümleleri, sade ve akıcı bir dil kullanması, anlattığı konulara uygun tasvirler yapması gibi özellikleri onu diğer şairlerden ayırmaktadır. Özellikle tasvirlerini akıcı ve anlaşılır bir dille yapması, gereksiz söz sanatlarından kaçınması onu, halk tarafından okunmak istenen bir şair hâline getirmiştir. Ayrıca eserinde eski Farsça olarak bilinen Pehlevîce kökenli sözcüklere de fazlaca yer vermiştir.

Pehlevîce ve Farsça sözcükleri bu denli ustaca kullanan şairi İnan'ın en büyük şairi yapan eseri hiç şüphesiz "*Şehnâme*"sidir. İnan şairleri hakkındaki tezkiresiyle meşhur olan Türk asıllı müellif Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ* isimli eserinde Firdevsî ve onun şiirlerinden bahsederken, "hemen herkes, onun İslam sonrası dönemde İnan'ın en büyük şairi olduğu konusunda hemfikirdir. O şairliğin fesahat ve belagatin hakkını gerçekten vermiş bir söz ustasıdır. Onun eseri Şahnâme'nin bir benzeri daha yoktur (Semerkandî, 1901)" der.

Firdevsî, Şehnâme'nin mukaddimesinde bir dostunun kendisine Pehlevîceden Farsçaya aktarılmış olan mensur Şehnâme getirdiğini, kendisini bu eseri nazm etmeğe teşvik ettiğini, Ebu Mansur b. Muhammed adında bir zattan maddî yardım gördüğünü ve mukaddimeyi yazdığı zaman bu zatın öldüğünü anlatır (Safâ, 2002: 92). Firdevsî, Şair Dakîkî'nin yazmış olduğu 1000 beyitlik Şehnâme'yi elde etmiş, kendi gayretiyle toplamış olduğu diğer destan ve gelenekleri de 60 bin beyit tutarındaki ünlü eseri Şehnâme'de bir araya getirip ölümsüzleştirmiştir (Gültekin, 2013: 242).

Tahran'da kaleme alınan bu eserle ilgili olarak Firdevsî; "*Gerçi otuz yılıma mal oldu ama bununla İnan milletini yeniden dirilttim*" demektedir (Firdevsî ve Lugal, 2005). İnan'ın sürekli yenildiği ve başka güçler tarafından işgal edildiği bir dönemde kaleme alınan bu eser İnan için son derece önemlidir. Hâlâ bu önemini devam ettiren eser, her Nevruz'da okunmakta ve Firdevsî'ye özelemler dile getirilmektedir.

Firdevsî, Şehnâme'yi oluştururken önemli eserlerden faydalanmıştır. Aslında bu önemli eserler Şehnâme'nin altyapısını oluşturmaktadır. Eserler, Pehlevî diline ait olup dinî ve edebî kökenlidir. Bu eserlerin en önemlisi hiç şüphesiz Eski İnan'ın inancı olan Zerdüştlüğün kutsal kitabı *Âvesta*'dır. Şehnâme'nin diğer önemli İnanî kaynakları ise Afganistan ile İnan toprakları arasında kalan tarihi bölge *Zâbilistan*'a ve Doğu İnan'a ait kaynaklardır. "Söz konusu kaynaklardaki bilgilerin Şehnâme-yi Pehlevî, *Hudâyname* ve benzeri eserlerde yer almış olduğu, bu kaynaklardan Arapçaya ya da Farsçaya aktarıldığı bilinmektedir. Şehnâme'nin İnan kökenli olmayan kaynakları arasında Yunancadan Süryanice ve Arapçaya çevrilerek İnan hikâyelerine karışmış *Dastân-i İskender* ile Müslümanlar ve Araplara ait bazı eserler de yer almaktadır (Firdevsî ve Lugal, 2005: 22). Firdevsî bunların dışında; İnan'ın şah ve hükümdarlarının tarihini anlatan ve Türkçeye de çevrilen meşhur tarih kitabı *Tarih-i Taberî* ile Şehnâme-yi Ebû Mansûrî, *Kâr-nâme-yi Erdeşir-i Bâbekân* ve *Asar'ul-Bakiyye* isimli eserlerden de faydalanmıştır.

Sultan Mahmud döneminin en yetenekli şairi olarak kabul edilen Firdevsî, İnan'ın Moğol dönemine kadar yaşamış en büyük şairi olarak bilinmektedir. Bundan da öte, Gazneliler döneminin, aynı zamanda hem İnan hem de dünya edebiyatının en yetenekli, en özgün tarzlı şairlerinden biridir. Samaniler döneminde yetişmiş olan Firdevsî, İnan tarihine ve değerlerine karşı çok hassas bir şairdir. Yaşadığı devirde toplumu oluşturan bütün kesimlerce yeniden millileşme hareketlerinin başlatılmış olması da bu konuda şairi etkilemiştir (Şemîsâ, 1374: 33; Akt. Firdevsî ve Lugal, 2005: 19).

Firdevsî'nin Gazneliler döneminde yaşamıyla alakalı çeşitli rivayetler vardır. Fars Edebiyatı araştırmacılarından Hüseyin Ferîver'e göre Firdevsî, "Samanîlerin zayıfladığı dönemlerde yaşamış, Gazneli dönemini görmüştür (Ferîver, 1341: 63)." Horasan'da çıkan ayaklanmalar sonucunda Samanîlerin gücü tamamen kırılmış, Sultan Mahmud zekâ ve kabiliyeti ile Gazneli Devleti'nin kuruluşunu hazırlamıştır. Firdevsî de olan bitenlere üzüntü ile şahit olmuş, köle olarak gördüğü Türklerin devlet kurmalarını içine sindirememiş ve bu duygularla Şehnâme'yi kaleme almayı istemiştir (Ferîver, 1341: 63-64).

Firdevsî'nin Gazneliler dönemi ve Gazneli Mahmut'la olan ilişkisini anlatan bir diğer görüşe göre: "Sultan Mahmud, Firdevsî'den İran ve Turan savaşlarına ait bir eser yazmasını istemiş, o da destansı anlatıları toplamış fakat yazıya geçirirken milliyetçi bir tutum takınarak Farsları hep üstün ve galip göstermiştir. Fakat Firdevsî'nin uslûbu çok beğenildiği için daha sonraki zamanlarda çok sayıda takipçi bulmasına sebep olmuştur. Şehnâmecilik geleneğinin ortaya çıkışı Firdevsî'nin asırlar boyu dillerden düşmeyen Şehnâmesi sayesinde (Gültekin, 2013: 241)."

Firdevsî'nin İranlıları yükseltirken diğer ulusları güçsüz ve cesaretsiz göstermesi, söz ustası olması, bilge olması ve en önemlisi de İran'ın milliyetçilik ve kahramanlık duygularını tekrar harekete geçirmesi gibi özellikleri onu diğer birçok edebiyatçının gözünde "İran milli şairi" hâline getirmiştir. Bu unvanın kendisine ne denli yakışır olduğunu Şehnâme'de memleketiyle ilgili yazdığı şu dizeler açıkça ortaya koymaktadır:

Olmayacaksa İran olmasın benim için ten,

Kalmasın bu topraklarda bir canlı ten,

Vatanımız ve çocuklarımız uğruna,

Namusumuz, küçük çocuklarımız ve yakınlarımız uğruna,

Vatanımızı düşmanı teslim etmekten,

Daha iyidir hep birlikte gitmemiz ölüme (Firdevsî ve Lugal, 2005: 20).

Bu milli kahraman Firdevsî, Şair Dakikî'nin yazmış olduğu 1000 beyitlik Şeh-nâme'yi elde etmiş, kendi gayretiyle toplamış olduğu diğer destan ve gelenekleri de 60 bin beyit tutarındaki ünlü eseri Şehnâme'de bir araya getirip ölümsüzleştirmiştir. Firdevsî, Şehnâme'nin ilk nüshasını 994 yılında Sultan Mahmud'la (997-1030) tanışmadan on yıl önce tamamlamış ve bu eseri çok okunup beğenilmiştir. Eserin tamamlanmasından on yıl sonra Sultan Mahmud'un propagandacıları şaire Sultan'ın çok büyük hediye ve bağışlarından faydalanabileceğini söyleyerek Şehnâme'yi ona atfetmesini istemişler, Firdevsî de ilk nüshada bazı değişiklikler yapıp 1009 yılında yedi cilt olarak eserini Sultan Mahmud'a sunmuştur (Safâ, 2002: 93-94; Akt. Gültekin, 2013: 42-43). Fakat rivayete göre aşağıdaki nedenlerden dolayı Sultan Mahmud, Şaâh-nâme'ye ilgi göstermemiştir (Ritter, 1993: 643; Ferîver, 1341: 107; Şafak, 1341: 81; Akt. Gültekin, 2013: 43):

1. Firdevsî'nin Rafizî olması,
2. Şîî veya İsmailî olması,
3. Müslüman olmayan bir milletin geleneklerini ve tarihini yazmış olması,
4. Türkleri küçük düşüren ifadeler kullanması,
5. Sultan Mahmud'un köle olduğu için İran'ın ünlü ve büyük kahramanlarını kıskanması.³

³ Sultan Mahmud'un Şâh-nâme'ye ilgi göstermemesini böyle nedenlere bağlayanların iddialarının dayanaksız olduğunu, ileri sürdüğü fikirler ve örnek beyitler göstererek Ahmed Ateş reddetmektedir. bk. Ateş, 1954: 165-168.

Bir rivayete göre Firdevsî, Sultan Mahmut Şehnâme'yi kabul etmeyince Taberistan'a giderek Bavend hanedanından kumandan İspehbed Şehriyar'a sığınmış ve yanında götürdüğü Şehnâme nüshası ile Sultan Mahmud hakkında yazdığı hicviyeyi ona takdim etmiştir. Ancak Şehriyar, çok saygı gösterdiği Sultan Mahmud'u hicveden bu manzumeyi başkalarının bilmemesi için satın alarak yakmıştır. Daha sonra Tûs'a dönen Firdevsî ömrünü yoksulluk içinde geçirmiş ve orada vefat etmiştir. Ölüm tarihi bazı kaynaklarda 411 (1020) şeklinde gösterilmekte (Devletşah Semerkandî, 1901: 54) bazıları ise 416 (1025) (Müstevfi, 743) olarak verilmektedir. Bir rivayete göre ise cenazesi şehrin bir kapısından çıkarken diğer kapıdan eserinin değerini anlayan Sultan Mahmud'un kendisine gönderdiği 60.000 altın değerinde on iki deve çivit yüklü kervanı girmiştir. Bu tür rivayetler eseri sultana o sıralarda seksen yaşlarında bulunan Firdevsî'nin bizzat kendisinin değil Gazneli Mahmud'un kardeşi Nasr b. Sebük Tegin'in veya gözde kumandanlarından Arslan Cazib'in sunduğu ihtimalini akla getirmektedir. Kanar'a göre "ödülün gecikmesi ve Firdevsî'ye nasip olmaması halk arasında bu tür rivayetlerin çıkmasına sebep olmuştur (Kanar, 1996: 126)." Bunlar adı üstünde halk arasında anlatılan rivayetlerdir. Bazı kaynaklar aksini iddia etse de Sultan Mahmud'un eseri kabul etmemesinin en önemli sebebi olarak Şehnâme'de Türklerin aşağılanması gösterilebilir.

Sultan Mahmud tarafından eseri kabul edilmeyen Firdevsî, Tûs şehrinde öldükten sonra Şehnâmesi yaşamaya devam etmiştir. Şehnâmecilik "geleneği önceleri Fars edebiyatına daha sonra da Selçuklular vasıtasıyla Osmanlılara geçmiştir (Çiftçiöğlü, 2003: 58)." Şehnâmecilik, Türk kültür ve edebiyatını çok fazla etkilemiştir. Türk kültüründe büyük önem taşıyan Şehnâme'nin Türk diline manzum ve mensur olmak üzere çeşitli tercümelere yapılmıştır. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı sahasına bakıldığında zaman birçok şairin Şehnâme yazma geleneğinden fazlasıyla etkilendiği görülür.

Şehnâmeler, 1559 yılına kadar manzum bu tarihten sonra da mensur olarak yazılmıştır (Sertoğlu, 1960:I: 754). Şehnâmelerin kaleme alınmasında estetik amaç ön planda olduğu için ilk yazılan eserlerin manzum olmaları da gayet tabiidir. Sanat yapmanın ön planda olduğu eserlerin kaleme alınmasında tercih edilen biçim her zaman nazım olmuştur. Bu nedenle ilk Şehnâme ve ondan sonrakiler XVI. asra gelinceye kadar manzum olarak kaleme alınmıştır (Gültekin, 2013: 245). Bu süreçte Selçuklu ve Osmanlı sahasında birçok Şehnâme yazarı ve bunun akabinde yeni Şehnâme çevirileri oluşmuştur. Hatta önemli şairlerden Hoca Dehhâni ve Yercâni'ye Şehnâme yazma görevi verilmiştir. Fakat bu iki önemli şairin yazdığı Şehnâmeler henüz günümüze ulaşamamıştır. Osmanlı döneminde ilk Şehnâme yazma görevini Fatih Sultan Mehmet vermiştir. Osmanlı sahasında da bu kültür devam etmiştir. Özellikle Divan Edebiyatı bu kültürden fazlasıyla etkilenmiştir. Tatar Ali, Şerifi ve Mehdî başta olmak üzere birçok şair Firdevsî'nin yazdığı Şehnâme'yi Osmanlı Türkçesine tercüme etme yoluna da gitmişlerdir.

1.1. Şehnâme, Selçuklu-Osmanlı Sahasına Ait Şehnâmeler ve Şehnâme Yazarları

Hükümdarların vasıflarını, şan ve zaferlerini kayıt ve tasvir eden eserlere Şehnâme, bunu yazana da, *Şehnâmecî* veya, *Şehnâme-nüvis* isimleri verilmektedir (Sertoğlu 1960:I: 754). Metinde Şehnâme yazarları terimi kullanılacaktır. Türk Edebiyatında Arapça ve Farsça tercümelere dayalı hikâyeler anlatan meddah tipindeki hikâyecilere Firdevsî'nin Şehnâme'sinden hareketle "*Şahnâmehân / Şehnâme anlatıcısı*" denildiği de görülmektedir (Reichl ve Ekici, 2002: 92).

Şehnâme'nin Firdevsî tarafından X. Yüzyıl'ın sonunda kaleme alınmasından sonra, Doğu Edebiyatlarında Şehnâme yazma geleneği başlamıştır. Pek çok şair, Şehnâme kahramanları etrafında oluşturdukları müstakil eserlerle bu geleneğin yerleşmesini ve devamını sağlamıştır. Ayrıca Orta Asya'da çok sevilen ve epik anlatılar için kullanılan "nâme" tarzının Şehnâme'yle başladığı kabul edilmektedir (Şişman ve Kuzubaş, 2012: 14).

Selçuklu ve Osmanlı sahasına bakıldığı zaman birçok şairin de bu Şehnâme geleneğinden fazlasıyla etkilendiği görülür. Özellikle Divan Edebiyatı'nın kuruluş ve gelişme yıllarından bu etkinin daha fazla olduğunu söylemek hiç de yanlış bir yorum olmaz. Bazı şairler Şehnâme'yi manzum ve mensur olarak Türkçeye tercüme etmeye çalışmışlardır.

Şehnâmeler, 1559 yılına kadar manzum, bu tarihten sonra da mensur olarak yazılmıştır (Sertoğlu, 1960:I: 754). Şehnâmelerin kaleme alınmasında estetik amaç ön planda olduğu için ilk yazılan eserlerin manzum olmaları da gayet tabiidir. Sanat yapmanın ön planda olduğu eserlerin kaleme alınmasında tercih edilen biçim her zaman nazım olmuştur. Bu nedenle ilk Şehnâme ve ondan sonrakiler XVI. asra gelinceye kadar manzum olarak kaleme alınmıştır (Gültekin, 2013: 245).

Şehnâme'nin Türkçeye yapılan ilk çevirisini *Tatar Ali Efendi*, Kansu Gavri adına 1510 yılında yapmıştır. Eserin Türkçe düzyazı bir çevirisini de II. Osman adına *Mehdi* isimli birisi 1621 yılında yapmıştır. Eser M. Cevdet tarafından "*Şarkın İlyada'sı Şehnâme*" adıyla çevrilip 1928 yılında İstanbul'da basılmıştır. Şehnâme, Necati Lugal tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Kenan Akyüz tarafından dipnotlar ilavesiyle 1956 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır (Yerdelen, 1997: 102). Dört cilt hâlinde olan bu eser 2005 yılında tek cilt hâlinde Kabalcı Yayınevi tarafından yeniden düzenlenerek yayımlanmıştır.

Doğulu hükümdarların çoğunun maiyetinde Şehnâme yazarlarının bulunması, Osmanlı döneminde de Şehnâme geleneği görevinin ihdasına sebep olmuştur. Bu görevi ilk defa ihdas eden hükümdar Fatih Sultan Mehmed'dir. Fatih Sultan Mehmed zamanının ilk devlet görevlisi Şehnâme yazarı Şehdî'dir (Ardıç, 1939: 19). Ondan önce II Bayezid zamanında Kemal adında bir şairin Osmanlı padişahlarının hayatlarını Şehnâme tarzında anlatmaya çalıştığı ve teşvik gördüğü bilinmektedir (Ardıç, 1939: 19).

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Şehnâme kaleme alan şairlerin başlıcaları ve eserleri şunlardır:

➤ ***Emir Ahmed Kani'i veya Ahmed b. Mehmed El-Tûsî, Şeh-nâme-i Selâcika:***

II. İzzeddin Keykavus adına kaleme alınan bu eser 30 ciltlik Şehnâme vezniyle Farsça manzum bir Selçuklu tarihidir. I. Alaaddin Keykubâd'ın emriyle yazılmaya başlanan bu eserde eski İran tarihinden, peygamber kıssalarından, İslâm tarihinin muhtelif devirlerinden, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları döneminden etraflıca bilgi verilmektedir (Köprülü, 1943:393-395; Akt. Gültekin, 2013: 246).

➤ ***Hoca Dehhânî, Şeh-nâme-i Selçûkiyân (Kayıp Selçuklu Şehnâmesi):***

Dehhânî'den ilk olarak Fuat Köprülü bahsetmiştir. Hayat mecmuasında yayımlanan bir yazıda Köprülü, Millet ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanelerinde Şikârî'nin Karaman tarihine dair bir eserinin kayıtlı olduğunu söyler. Bu eserde Selçuklu hükümdarı I. Alaaddin Keykubâd'ın (saltanatı 1220-1237) Dehhânî'ye bir Selçuklu Şehnâme'si yazmayı emrettiğini ifade eder. Köprülü, Dehhânî'nin Ömer bin Mezdî'nin *Mecmûatü'n Nezâir*, Eğridirli Hacı Kemal'in *Câmiu'n-Nezâir* ve özel kütüphanesindeki bir mecmuada mevcut şiirlerindeki dil ve üsluptan hareketle onun I. Alaaddin değil ancak Selçuklu Sultanı III. Alaaddin (saltanatı 1298-1302) döneminde yaşaması gerektiğini anlatmaktadır (Ersoy ve Ay, 2015: 2).

Hicrî 1119'da istinsah edilmiş bir nüshası Millet Kütüphanesi'nde ve diğer yeni bir nüshası da Dârülfünûn Kütüphanesi'nde 14104 numarada mukayyed bulunan Türkçe mensur bir Karaman Tarihi vardır ki Şikârî Şehnâmesi namıyla maruftur. Eserin baş taraflarında verilen malumata göre Selçuklu Hükümdarı Sultan Alaaddin Keykubâd, Firdevsî'nin Şehnâme'sine nazire olmak üzere Farsî bir *Selçukî Şehnâmesi* tertibini "Dehhânî" adlı bir şaire emr etmiş, muahhirede Karaman oğullarından Alaaddin Beg (saltanatı 1361-1398) bunu takliden Yarcânî mahlaslı bir şaire aynı tarz

ve mahiyette bir *Karaman Şehnâmesi* tanzim ettirmiş. İşte Şikârî, Farsî olduğu cihetle şöhret bulmayup rağbetten düşen bu eseri Türkçeye tercüme etmiştir (Ersoy ve Ay, 2015: 2). Selçuklu ve Karmanlı Şehnameleri olarak bilinen ve yazıldığı dönem itibariyle önem arz eden bu şehnâmeler ne yazık ki günümüze ulaşabilmiş değillerdir.

➤ **Ünsî, Şehnâme-i Selçuk:** Ünsî hakkında eski kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Köprülü, 1941:381). H. 785 yılında Halep'te Farsça olarak bitirdiğini söylediği manzum eserindeki kayda göre Horasan'dan Konya'ya III. Alaaddin Keykubâd zamanında gelmiştir. On altı bâbdan oluşan eserde Selçuklular, Karamanlılar ve Osmanlılarla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Fuad Köprülü bu eserin tarihî bakımından hiçbir değeri olmadığını ve sonradan uydurulmuş olabileceğini düşünmektedir (Köprülü, 1943: 381; Akt. Gültekin, 2013: 246).

➤ **Yârcânî, Karaman Şehnâmesi:** Karaman Devleti hükümdarlarından Alaaddin Bey'in (757-793) Dehhânî tarafından kaleme alınan Şehnâme'yi gördükten sonra kendi sarayı şairlerinden Yâcânî'yi de Karamanlı Şehnâmesi yazmaya memur etmiştir. Kaynaklarda kendisi ve eserleri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmayan Yârcânî'nin bu eseri ele henüz geçmemiştir. Fakat yine Karamanlı şairlerden Şikârî bu Farsça manzum Şehnâmeyi nesir olarak Türkçeye çevirmiştir (Köprülü, 1943: 399-401; Akt. Gültekin, 2013: 247).

➤ **Ahmed Niğîdî, Selçuk-nâme:** Mensur olarak yazılmış olan bu eser Farsça küçük bir Selçuklu tarihi örneğidir (Gültekin, 2013: 247). Niğdeli Emir Şemseddin Dünder Bey adına kaleme alınmıştır.

➤ **Şehdî:** Fatih Sultan Mehmed devri şairlerindedir. Fatih Sultan Mehmed bu şairden Osmanlı hanedanının tarihini Şeh-nâme benzeri bir eser yazarak ortaya koymasını istemiştir. Şairin ömrü bu görevi tamamlamasına yetmemiş olup görev başkasına verilmiştir (Anbarcıoğlu, 1981: II: IV: 6). Bu eser Osmanlı döneminde kaleme alınan ilk Şehnâme örneğidir.

➤ **Fethullah Ârif:** Kâtip Derviş Şirazî adında birinin oğludur. Annesi ise meşhur İbrahim Gülşenî'nin kızıdır. Hakkında verilen bilgiler ihtilâflı olmasına rağmen, Osmanlı hükümdar hanedanının ve özellikle Yavuz Sultan Selim'in kahramanlıklarını anlatan 6000 veya 8000 beyitlik Farsça Şehnâme'si ile tanınmıştır. Bu eserinden başka Sefer-nâme-i Süleymân adlı, eski vezir-i azam Hadım Süleymân Paşa'nın 1538 senesinde yaptığı Hint Seferi'ni manzum olarak hikâye eden eseri 2000 beyit tutarında olup henüz ele geçmemiştir. Aynı zamanda hattat olan Ârifî 1562 yılında Mısır'da vefat etmiştir (Ardıç, 1939: 20; Akt. Gültekin, 2013: 247).

➤ **Eflatun-i Şirvânî:** Türkmen asıllı olup Şirvân'da doğmuştur. Farsça şiirlerinde *Esirî*, Türkçe şiirlerinde *Hazinî* mahlasını kullanmıştır. Fethullah Ârifî'nin yerine olaylı bir şekilde Şehnâmecilik mevkiini ele geçirmek için çok sayıda hileye başvurmuş hatta idam edilmekten son anda affedilerek Şehnâmecî tayin edilmiştir. Tezhip ve minyatürde usta bir şairdir. Üç fasıl hâlinde yazdığı Şehnâme'si yarım kalmış ve henüz ele geçmemiştir (Ardıç, 1939: 20; Akt. Gültekin, 2013: 247).

➤ **Mahremî:** Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta oturmasından ordularını Bağdat'a göndermesine kadar geçen olayları tanzim etmiştir (Anbarcıoğlu, 1981:II: IV:7).

➤ **Seyyid Lokman:** Eflatun'un yerine Şehnâmecî olarak tayin edilmiştir. Urmiyelidir. Saray şairi olması nedeniyle çok sayıda eser yazmıştır. İlm-i nücûma dair bir eseri ve çok sayıda şiiri vardır. Bunlar dışında 'Mucmilü'l-Tumar' adlı 1584 yılına kadarki Osmanlı tarihi, III. Murad'a kadarki Osmanlı padişahlarının şahsiyet ve çehrelerini tasvir eden 'Kıyâfetü'l-insânîyye fi Şemâilî'l-Osmâniyye' adlı eserleri de vardır. Şehnâme'si manzum bir kroniktir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1590 yılına kadar olan olayları içine alır. III. Selim döneminin olaylarını anlatan Farsça 'Selim-nâme' ve III. Murad'ın saltanatını anlatan 'Şehinşeh-nâme' adlı eserlerin de sahibidir. III.

Murad'ın emriyle yazmaya başladığı 'Hüner-nâme'yi tamamlayamamıştır (Ardıç, 1939: 20; Akt. Gültekin, 2013: 247).

➤ **Talîkî-zâde Mehmed:** 1595 yılında Seyyid Lokman'ın yerine tayin olunmuştur. Yarım kalan Hüner-nâme'yi kendi başına tamamlayamayınca Seyyid Lokman ile 6 yıl birlikte çalışmışlardır. Önceleri kâtiplik de yapmıştır. Görevi sırasında yazdığı üç eseri: Rumeli Beylerbeyi Ferhad Paşa'nın Erivân kuşatmasını anlatan *Revâniye*, Vezir-i azâm Osman Paşa'nın 1558 yılındaki Tebriz zaptını anlatan *Tebriziye*, Bosna valisi Hasan Paşa'nın ölümünden III. Mehmed'in tahta oturuşuna kadar geçen olayları ve kısaca Macaristan-Eflak seferlerini anlatan *Şeh-nâme-i Hümayûn*'dur (Ardıç, 1939: 21; Akt. Gültekin, 2013: 247).

➤ **Kâtîb Hasan Hukmî:** İlk olarak divan kâtipliğine atanarak serasker Çıgala-zâde'nin İran seferinde refakat etmiştir. 1601 yılında ise padişah fermanı ile Talîkî-zâde'nin yerine tayin olunmuştur. Bu görevde on yıl kaldıktan sonra reisü'l-küttâb, nişancılık, sipahilere mukabeleci ve tekrar reisü'l-küttâblık görevlerinde bulunmuştur. Mecmua ve inşa kitaplarında dağınık halde bulunan vaka ve parçaları olup müstakil bir Şehnâmesi yoktur (Ardıç, 1939: 21; Akt. Gültekin, 2013: 248).

➤ **Mehmed Gani-zâde Nâdirî:** Fezâilü's-Şâm'ı Türkçe'ye tercüme eden, Şam ve Kahire kadılıklarında bulunan Kadı Abdülganî'nin oğludur. 1572 yılında İstanbul'da doğmuş olup Hoca Sa'deddin'in öğrencilerindedir. Sahn Medresesi müderrisliği ile çeşitli yerlerde kadılık görevlerinde bulunmuştur. divânı vardır. II. Osman'ın emriyle yazdığı Şehnâme'sinde II. Osman'ın kötü günlerinden ve Lehistan Seferi'nden bahsetmektedir. Münşeât'ı da tarihî açıdan önemli belgeleri ihtiva etmektedir (Ardıç, 1939: 22; Akt. Gültekin, 2013: 248).

➤ **İbrahim Mülhemî:** Erzurumludur. Canbulad-zâde Paşa'nın hocası olması sebebiyle 'Canbulad-zâde Hocası' lakabıyla tanınır. Sahn Medresesi'ne kadar yükselmiş bir müderris olup, riyaziyeci yönüyle şöhret bulmuştur. Mukaddimesi Türkçe olan Farsça eseri 'ŞehinŞehnâme' de III. Murad'ın dönemi ve Bağdat Seferi ile I. Mustafa devri hadiseleri anlatılmaktadır. Naîmâ'ya göre 'Umûmî Tarih' ve 'Bizans ve Frank Tarihi' adlı eserleri vardır. Birinci eserden 'Murad-nâme' olarak bahsedilir. Bunlardan başka 'Fetihnâme-i Kara Boğdan' adlı bir eseri daha vardır. Mülhemî saray Şehnâmecilerinin sonuncusudur (Ardıç, 1939: 22; Akt. Gültekin, 2013: 248).

1.2. Şehnâme Tercümeleri

Şahnâme'nin Türk Edebiyatı'nda birçok çevirisi⁴ yapılmıştır. Bunlardan en önemlileri şunlardır (Gültekin, 2013: 249):

➤ **Tatar Ali:** Kansu Gavri adına manzum Şeh-nâme Tercümesi'ni 1510 yılında yazmıştır.

➤ **Şerifi-i Amidi:** Kansu Gavri adına manzum Şeh-nâme Tercümesi'ni 1514 yılında yazmıştır. Topkayı Saray Müzesi Kütüphanesi'nde (Hazine-1519) kayıtlı bulunan ve çok güzel harekeli bir nesihle yazılmış olan bu çeviri iki cilt olup 1170 varaktır. Şerifi Şehnâme Çeviri üzerine Zühal Kültür⁵ ve Latif Beyreli çalışmıştır.

➤ **Mehdî: II.** Osman adına 1621 yılında mensur olarak Şehnâme tercümesi yazmıştır.

➤ II. Murâd devrine ait mensur Şehnâme tercümeleri vardır.

➤ Hicri 951 yılında istinsah edilmiş olan tarihi yazmalar.

⁴ Şehnâme'nin başka dilleri de kapsayan geniş kapsamlı çevirileri için: Firdevsî, *Şahnâme* (Çev. Necati Lugal), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2009, s. 40-41'e bakınız.

⁵ Şerifi Şehname Çevirisi için bakınız: Zühal Kültür ve Latif Beyreli, *Şerifi Şehnâme Çevirisi*, Cilt: 1-2-3-4-, TDK Yayınları, Ankara 1999.

➤ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde bulunan mensur ve tamamlanmamış 2 adet yazma Şehnâme Tercümesi nüshası.

➤ Necati Lugal tarafından Vuller baskısına göre yapılmış Şeh-nâme tercümesi.

Türkiye Kütüphanelerinde tespit edilen diğer manzum ve mensur Şehnâme tercümeleri şunlardır:

➤ II. Murat'ın emriyle yapılan 101 demirbaş numaralı çeviri. Bu çeviri günümüzde Atatürk Kitaplığı'ndadır. Burada yer alan diğer çeviri ise 189 varaklık baş tarafı eksik olan ve mütercimi belli olmayan çeviridir. Bu çeviri de Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet el yazmaları arasındadır.

➤ Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde 1518 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bir başka çeviri de II. Murat devrinde nesir şeklinde yapılmış bir tercümedir. 328 varak olan bu tercüme muhtemelen 16. asırda istinsah edilmiştir.

Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunan diğer Şehnâme tercümeleri şunlardır:

➤ 1116 demirbaş numaralı mütercimi belli olmayan mensur Şehnâme çevirisi.

➤ 1519 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan 1170 varaklık manzum tercüme *Hüseyin b. Hasan b. Muhammed al-Hüseyini* tarafından 1510'da istinsah edilmiştir. Bu tercümede 62 adet minyatür vardır. Bu çeviri yukarıda da adı geçen *Şerif Âmedî* tarafından yapılan tercümedir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden başka nüshaları da vardır. Bunlar:

➤ 310 varak, 41 minyatürlü 1520 demirbaş numaralı nüshadır. Bu nüsha Luhrasp'ın hükümete geçmesine kadar olan süreyi anlatmaktadır.

➤ 617 varaktan oluşan diğer nüsha İstanbul'da Hüseyin b. Hasan tarafından 1544'te istinsah edilmiştir. Luhrasp'ın tahta çıkışına kadar olan süreyi alan bu nüsha 1521 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

➤ *Şehnâme* tercümelerinin Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki son nüshası 572 varaklık 1522 demirbaş numaralı nüshadır. İçinde 55 minyatür bulunan bu nüshanın son sayfası eksiktir.

➤ Yukarıda bahsedilen eserler dışında Şehnâme tercümeleri şu kütüphanelerde bulunmaktadır: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi (Demirbaş Numarası: 6131), İstanbul Üniversitesi İslam Araştırmaları Merkez Kütüphanesi (Demirbaş Mumarası: 22), Süleymaniye Kütüphanesi-Hüsrev Paşa- (Demirbaş Numarası: 370), Süleymaniye Kütüphanesi –Reisülkittap- (Demirbaş Numarası: 631), Süleymaniye Kütüphanesi – Darülmünevi- (Demirbaş Numarası: 983), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi (Demirbaş Numarası: 671), Köprülü Kütüphanesi –Fazıl Ahmet Paşa- (Demirbaş Numarası: 1063) (Keçe, 2010: 3-4).

Şehnâme'nin standart Türkiye Türkçesiyle yapılmış tam bir çevirisi bulunmamaktadır. Son yüzyılda Şehnâme'den yapılmış çeviriler, yarım kalmış ya da seçme çeviri yoluyla hazırlanmış kitapçık hâlinde olan çalışmalardır.

2. 18. Yüzyılda Anadolu'da Müstensih Derviş Mustafa Tarafından İstinsah Edilen Şehnâme Çevirisi

Firdevsî'nin Şehnâmesi'nden çeviri yoluyla oluşturulan Müstensih Derviş Mustafa Şehnâmesi'ne bakılacak olursa müstensihin esere kendine göre eklemeler yaptığı görülecektir. Bu eklemeler kelime, olay ve konu düzeyinde Türk motiflerini ortaya koyan eklemelerdir. Özellikle eklemelerin Anadolu Türkçesini yansıtan kelimeler kısmı çalışmanın konusunu oluşturmaktadır ve bu kelimeler hakkında bilgiler verilecektir.

Firdevsî'nin Şehnâmesi'nden çeviri olan Müstensih Derviş Mustafa Şehnâme Çevirisi'nin orijinal nüshası İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde 6131 demirbaş numarasıyla kayıtlı olup üç cilt halindedir ve tamamı 1778 varaktır. Her sayfası 25 satırdan oluşan eserde minyatürler de bulunmaktadır. 18. yüzyıla ait olan bu Şehnâme Çevirisinin mütercimi ile ilgili bilgi bulunamamıştır; fakat müstensihinin Derviş Mustafa olduğu bilinmektedir. “Eserin I. cildinin sonunda istinsahının Derviş Mustafa tarafından Hicrî 1187, Miladî 1773 yılında tamamlandığı kaydedilmiştir” (Bulduk, 2017: 148). Müstensihle ve tarihle ilgili bu bilgiler, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde de mevcuttur. Çalışmamıza konu olan kısım, bu eserin ikinci cildinin 1a-144b varakları arasında kalan bölümünü kapsamaktadır.

Eser [1a] bölümüyle içinde yazı bulunan minyatürlerle başlamaktadır. Büyük ihtimal bu minyatürün içinde “Bismillahi'r-raḥmani'rraḥim” yazmaktadır. Ne yazık ki minyatür içindeki bu yazı şeklen belli olsa da kırmızı mürekkep kullanıldığı için okunamamaktadır. Bu konuda alınan bilgiler ışığında yazının “Bismillahi'r-raḥmani'rraḥim” olma ihtimalinin yüksek olduğu söylenebilir fakat bu bilgi net değil tahminden ibarettir.

Eser bir kahramanlık hikâyesidir ve eser içinde İran-Hint savaşları merkezli mücadeleler geçmektedir. Bu mücadelelerle alakalı birçok kahraman adı da ilgili bölümlerde nakledilmektedir. Eser şu ifadelerle başlamaktadır:

[1a]^{1a1} Rāviyān-ı güzün ve nākīlān-ı soḥen-çin edā-yı şirin ve elfāz-ı sükkerin birle bu dāstān-ı dilistānī öyle naql ve beyān iderler kim^{1a2} ya'ni şāḥib-ķırān-ı 'ālem ol güzide-i nev'-i Benī Ādem sūtūn-ı İrān ser-defterān-ı mübāzerān-ı pūr-dāstān Rūstem-Zābili'nin ciğer kūsesi^{1a3} Ferāmerz'i ser-āmed-i 'ālem seyāḥatinde Egvāl-i Nerre'yi maḡarasında katl idüp andan soḡra bir kapu görüp açdı. İçinde iki Benī Ādem güzeli buldı. ^{1a4} Biri kız birisi erkek ikisi daḡı ķardaşlar imiş. Ferāmerz su'āl eyledükde eyitdiler.

Resim 1: Eserin 2. Cilt, 1a-144b Varakları arası ilk sayfası

Eserde Şehnâme'nin asıl yazarı Firdevsî'nin gerçek ismi geçmez. Sadece bir yerde “*Firdevsî Tûsî*” şeklinde kırmızı renkli yazılmış olarak geçmektedir. O bölüm şu şekildedir:

Râvi-i ‘acibü’l-beyân olan *Firdevsî Tûsî* öyle nakl ve beyân ^{110b22} eyler kim,

Müstensih burada “Tusi’li Firdevsî bu şekilde nakl ve beyan eyler ki” diyerek söze başlamaktadır.

Eserde çoğunlukla eski Pehlevîce kökenli Farsça kelimelere yer verilmiştir. Bu durumun en önemli sebebi İranlıları eski köklerine götürerek yeniden dirilişi sağlamak olarak gösterilmektedir. Bu noktada orijinal metindeki birçok kelimeye bağlı kalındığı görülmektedir. Bunun dışında Arapça ve Türkçe kelimeler de kullanılmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe tamlamalar da mevcuttur. Ağzı özellikleri, atasözleri, deyimler, ikilemeler, yansıma sözler ve kalıp sözlerin kullanıldığı satırlar da mevcuttur. Bu kullanımlardan bazıları şunlardır:

Kalıp Söz: elçiye zevâl olmaz (117b/16), kıışadan hişşe (142a/8), bir içim su (99b/20)

İkilemeler: şâğ sâlim (117b/22), hendek hendek (34b/6)

Atasözü : cân bostânda bitmez (107a/5), iki ‘Ankâ bir lânede yavrı çıkarmaz (65a/17), el elden üstündür (20b/10)

Deyim: felegüñ çenberinden güzer eyle- (142a/17), yüz döndür- (142b/7), ödi azğına geleyaz- (143b/12)

Yansıma Sözler: hor hor (77b/10), paturdı (98a/25), güürldi (103a/12)

Şehnâme içerisinde *Afrasiyâb*, *Rüstem*, *Zâl*, *Keyümers*, *Lokman*, *Laytan*, *Hürmüz*, *İskender*, *Keymurâd Han*, *Hüsrev* gibi birçok kahramanın ismi geçmektedir. İran kaynaklı olan bu isimler de Şehnâme’yle beraber Türk kültürüne girmiş ve Türk kültürü içerisinde yer edinmiştir.

Eserin dil özelliklerine bakıldığı zaman ağırlıkla Eski Anadolu Türkçesi özellikleri görülmektedir. Bu dil özellikleri eserin en geç 17. yüzyılda yazılmış olması gerektiği izlenimini vermektedir. Eser, Firdevsî’nin meşhur Şehnâmesi temel alınarak yazılmıştır. Fakat içine farklı motiflerin ve rivayetlerin eklendiği de görülmektedir. Eserde imla konusunda bir tutarlılık yoktur. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi arasında kalan bir eserdir. Bazı dil özelliklerinin iki türlü de kullanıldığı görülmektedir. Hem Uygur imla geleneği hem de Arap-Fars imla geleneği özelliklerini eserde aynı anda görmek de mümkündür. Eser harekeli yazılmadığı için birçok kelimenin okunuşunda orijinal kaynaklardaki şekillerden ve dönemin dil özelliklerinden faydalanılmıştır.

Eser içerisinde ana metinde kırmızı mürekkeple yazılan bölümler vardır. Bu bölümlerde halk deyişlerinden faydalandığı görülmektedir. Metindeki söz başlarında “*ammâ rivâyet-i eşşah budur ki*”, “*hâşılı*”, “*ammâ râvî öyle rivâyet ider kim*”, “*râvî kavlınce*”, “*ez-in canib râvî eydür*”, “*hulâşa-i kelâm*”, “*ammâ râvî eydür*”, “*râvî rivâyet ider kim...*” şeklindeki ifadeler, bu tercümede Firdevsî’nin eseri esas tutulmakla birlikte, daha başka rivayetlerden de faydalandığını göstermektedir. Eserin sonunda: “*Bu Şehnâme bu mahalde tamam olup bu ruzgârdan zuhurât-ı kevnîyyeden olan mevatlar nece dürlü üstadlar dilinden nakl ü beyan olındı*” kaydı bu yönünü bir kez daha açıklamaktadır (Gökyay, 1982: 45-49).

2.1. Eserin Müellifi ve İstinsah Tarihi

İlk defa Orhan Şaik Gökyay’ın bahsettiği Şehnâme’nin mensur tercümesi (Gökyay, 1982: 48) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde kayıtlı olup (TY, nr. 6131-6133) üç cilttir ve mütercimi belli değildir. Eserde 104 adet minyatür mevcuttur. I. cildin sonunda istinsahın Derviş Mustafa tarafından 1187 (1773) yılında tamamlandığı kaydedilmiştir (İslam Ansiklopedisi ve Kültürel, 2010: 291; Bulduk, 2017: 148).

Serbest bir tercüme niteliğinde olan bu çeviriye halk arasındaki çeşitli rivayetler ilave edilirken Süleymannâme ve Tevarih-i Kebir gibi eserlerden faydalanılmıştır. Hikâye üslubuyla kaleme alınan bu tercümede geçen deyimler ve atasözleri, savaş tasvirlerindeki yansıma sözler, argo diye nitelendirilebilecek kelimeler dönemin söz varlığını ortaya koyması bakımından önemlidir (İslam Ansiklopedisi ve Kültürel, 2010: 291).

2.2. Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek nüshası vardır. Bu nüsha günümüzde İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde 6131 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Matbu olarak kaleme alınan bu nüsha, üç cilt halinde olup tamamı 1778 varaktır.

2.3. Eser Üzerine Çalışmalar

3 ciltten oluşan eserin birinci cildi üzerine yüksek lisans, ikinci cildi üzerine de doktora tezleri yapılmıştır. Eserin 3. Cildi üzerine yapılan herhangi bir çalışma mevcut değildir. 1. cilt üzerine Marmara Üniversitesi'nde Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu ve Prof. Dr. Zuhâl Kültürel danışmanlığında çeşitli yüksek lisans çalışmaları mevcuttur. Bu çalışmalar şunlardır:

1. Sedettin Şahin, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu), I. Cilt, 1b-40b.
2. Sema Demirel Şahin, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu), I. Cilt, 41a-80b.
3. Nilgün Yıldız, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu), I. Cilt, 80a-119b.
4. Erhan Aktaş, (Danışman: Prof. Dr. Zuhâl Kültürel), I. Cilt, 120a-159b.
5. İshak Algan, (Danışman: Prof. Dr. Zuhâl Kültürel), I. Cilt, 160a-200b.
6. Özgü Kahramanlıoğlu, (Danışman: Prof. Dr. Zuhâl Kültürel), I. Cilt, 200a-230b.
7. Tülin Sarıbrahimoğlu, (Danışman: Prof. Dr. Zuhâl Kültürel), I. Cilt, 231a-260b.
8. Dilek Karayağız, (Danışman: Prof. Dr. Zuhâl Kültürel), I. Cilt, 261a-290b.
9. Selvet Isparta, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu), I. Cilt, 291a-320b.
10. Zahide Okun, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu), I. Cilt, 320a-350b.
11. Duygu Hacıosmanoğlu, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu), I. Cilt, 350a-380b.
12. Mehmet Gürlek, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu), I. Cilt, 380a-410b.
13. Neslihan Balcı Eriş, (Danışman: Prof. Dr. Zuhâl Kültürel), I. Cilt, 440a-470b.
14. Esen Koyun, (Danışman: Prof. Dr. Zuhâl Kültürel), I. Cilt, 512b-552b.
15. Seval Cav, (Danışman: Prof. Dr. Zuhâl Kültürel), I. Cilt, 553a-573b.

2. Cilt üzerine yapılan doktora çalışmaları şunlardır:

1. Serdar Bulut, (Danışman: Doç. Dr. Serdar Yavuz), II. Cilt, 1a-144b Varaklar Arası (İnceleme-Metin-Sözlük-Özel İsimler Dizini-Tıpkıbasım).
2. Türker Barış Bulduk, (Danışman: Prof. Dr. İbrahim Halil Tuğluk), II. Cilt, 145a-284b Varaklar Arası (İnceleme-Metin-Sözlük-Özel İsimler Dizini-Tıpkıbasım).
3. Ramazan Bölük, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem), II. Cilt, 284b-419b Varaklar Arası, (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım).

2.4. Eserde Yer Alan Türkiye Türkçesi Ağızlarına Ait Sözcükler

Türkiye Türkçesi ağızları, Türk dilinin bölgesel koludur. Ağızlar yöreden yöreye, bölgeden bölgeye, şehirden şehre ve köyden köye farklılıklar gösterebilir. Yani buldukları coğrafyadan izler taşırlar. “Dil coğrafyası incelemeleri çerçevesinde kullanılabilir bir terim olarak ağız, aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okur yazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göç daha az yerel konuşma biçimleridir. Sınıflandırmaya esas alınacak ölçütlere göre ağızların sınırları genişleyip daralabilir. Bir ağız, birden fazla alt ağız içerisinde barındırabilir. Bu yüzden geniş bölge ağızları ve dar bölge ağızlarından söz edilebilir. Daha prestijli görülen bir konuşma biçimi yaygın değil ise, standart varyantın beklendiği durumlarda da kullanılabilirler” (Demir, 2002: 114).

Ağızlar, bir dilin içinde çeşitlenen varyasyonlar olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda ağızların kök kimlik unsurlarını taşımakla birlikte, farklılaşan ve değişen yönleri de vardır. Bu farklılaşma yüzyıllar boyu devam ettiğinde lehçe, daha ilerisinde kök dilden ayrılmış ayrı dillerin oluşması muhtemeldir (Erdem, 2003: 96). Ağızlar şüphesiz ait olduğu dilin zengin birer hazineleridir. Dilin içerisinde o gün olmayan çok kelime ağızlarda varlığını devam ettirebilmektedir (Yavuz ve Telli 2013: 400). Ağızlar bu yönüyle standart Türkiye Türkçesinde bilinmeyen birçok kelimeyi nesillerden nesillere canlı şekilde aktarmaya devam etmektedir.

Nesillerden nesillere aktarılan ağızlarla ilgili son yıllarda derleme çalışmalarının artması, ağızların yok olmaması için bir faktördür. Bu sebeple Türkiye Türkçesi ağız sözlüğü konumundaki Derleme Sözlüğü gibi önemli bir hazine Türk diline kazandırılmıştır. Ağızlar sadece bugün değil, Türk dilinin her döneminde var olmuş ve yazıya geçmiştir. Derviş Mustafa tarafından 18. yüzyılda istinsah edilen Derviş Mustafa Şehnâme çevirisinde bu dönemde ağız sözcüğü sayılmasına rağmen belki de yazıldığı dönemde standart dilin ürünü olarak kabul edilebilecek birçok sözcük mevcuttur. Bu sözcüklerin bu dönemlere kadar halkın dilinde gelmesi ve Derleme Sözlüğü'ne girmesi Türkiye Türkçesi ağızlarının en önemli zenginliği olmalıdır.

Bu çalışmada, 18. yüzyıla ait Müstensih Derviş Mustafa Şehnâme Çevirisi'nde yer alan ve Türkiye Türkçesi ağızlarında da varlığını devam ettiren söz varlığı içinden 50 sözcük üzerinde durulacaktır. Anlam ve yazılış yönünden karşılaştırmaları yapılacak olan bu söz varlığı kendi içinde sözcük türlerine göre “İsimler, Sıfatlar, Fiiller, İkilemeler, Zarflar, Edatlar ve Bağlaçlar” başlıkları altında alfabetik olarak ele alınacaktır. Bu söz varlığının Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'ndeki durumları ile Türkiye Türkçesi yazı dilinde yaşayıp yaşamadıkları da değerlendirilecektir.

2.4.1. İsimler

Alaman: Alman, Cermen soyundan olan (Bulut, 2017: 658) ; **Türkiye Türkçesi:** “**Alamanı:** Almanya'ya işçi olarak giden kimse (Eşme – Uşak) (DS/VI: 4416); **Alaman:** Almanya (Sağır, 1995: 409); **Alaman:** Alman (Gülensoy, 1988: 243); **Almanya:** Almanya (Gülensoy, 1988: 243).”

Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük, mevcut şekliyle Türkiye Türkçesi yazı dilinde mevcut değildir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde **Alman** şeklinde kullanılmaktadır.

Binek taşı: Ata binmek için üstüne çıkılan yüksekçe taş (Bulut, 2017: 670) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**binek taşı:** Hayvana binmek için kullanılan taş ya da yüksek yer (Afyonkarahisar)” (DS/VI: 4462).

Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde tespit edilemeyen sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde pek bilinmemekle birlikte: “**binek taşı:** At veya arabaya binmek için üstüne çıkılan yüksekçe taş” (TDKTS: 346) şeklinde yer almaktadır.

Bucaklık: Raf (Bulut, 2017: 671) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “Raf (Karaözü/Gemerek – Sivas; Mağdun/Reşadiye – Tokat; Sungurlu – Çorum; Zefre/Tirebolu – Giresun; Danışman/Fatsa – Ordu); **bıcaklık:** Raf (Zile – Tokat); **bıcaklık:** Raf (Çıkrık/Mecitözü, Buğabağı – Çorum; Göynücek/Merzifon – Amasya; Zile – Tokat; Kuzköy/Akkuş – Ordu (Küçük ve Ateş, 2017: 94); Dişli/Mamure – Yozgat) (DS/I: 776); **bucaklık:** Sergen, raf (Batı oğuz, Kızılhamza / Ortaköy – Çorum; Sivas ve çevresi; Yozgat; Kayseri ve çevresi)” (DS/VI: 4467).

Türkiye Türkçesi ağızlarında başka anlamları da bulunan sözcük, Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde yer almazken, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de kullanılmamaktadır.

Büğü: Büyü (Bulut, 2017: 672) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**büğü:** Büyü (Zile - Tokat); **büğü:** Büyü (Köşker – Kırşehir; Kayseri; Gürün – Sivas; Adana; İçel); **böğü:** Büyü (Karaözü/Gemerek – Sivas); **bükü:** Büyü (Bornova – İzmir); **buğu:** Büyü (Sarıhamzalı/Sorgun – Yozgat)” (DS/I: 814).

Divânü Lügâti't-Türk'te: “**büğü:** Bilge kişi” (DLT: 120) şeklinde geçen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde ve Türkiye Türkçesi yazı dilinde mevcut değildir.

Çekü: Ağırlık ölçüsü (1 kg), çeki (Bulut, 2017: 676) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**çekü:** Ağırlık ölçüsü (1 kg) (Uluşiran/Şiran – Gümüşhane); **çeki:** Ağırlık ölçüsü (1 kg) (Tefenni – Burdur; Bergama – İzmir; Manisa; Susurluk – Balıkesir; Süle – Gümüşhane; Kaptanpaşa ve köyleri/Çayeli – Rize; Kızılçakçak/Arpaçay – Kars; Mardin; Aşudu/Darende – Malatya; Nizip – Gaziantep; Kertmekaracaveran/Kangal, Eskiköy – Sivas; Bor – Niğde; Bağyaka/Finike – Çaldır – Antalya; Kerkük; Mora, Lefkoşa – Kıbrıs)” (DS/II: 1112, 1116).

Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük, mevcut biçimiyle Türkiye Türkçesi yazı dilinde de yer almamaktadır.

Depme: Tekme (Bulut, 2017: 679) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**depme:** Tekme, çifte (Süccüllü/Yalvaç, Uluğbey/Senirkent – Isparta; Yayla/Tefenni – Burdur; Alaşehir – Manisa; Sivrihisar – Eskişehir; Akyazı çevresi – Kocaeli; Düzce; Bolu; İncecum/Silifke – İçel)” (DS/II: 1429).

Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük, mevcut biçimiyle Türkiye Türkçesi yazı dilinde de kullanılmamaktadır.

Evren: Ejderha, büyük yılan (Bulut, 2017: 685) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**evren:** Büyük yılan, canavar (Çığırı/Dinar – Afyonkarahisar; Kozağaç/Göhlisar, Güney/Yeşilova – Burdur; İsabey/Çal – Denizli; Toygar/Nazilli – Aydın; Mumcular/Ödemiş – İzmir; Biga – Çanakkale; Hisarcık/Yayladağı – Hatay; Türkmen aşireti/Bünyan – Kayseri; Kadirli – Adana; Güneyyaylağı, Çavuşlar / Mersin – İçel; Dont/Fethiye – Muğla; Çavuşköy/Babaeski – Kırklareli); **evran:** Büyük yılan, canavar (İncesu/Dinar – Afyonkarahisar; Navlu/Yeşilova, Başpınar /Tefenni – Burdur; Sarayköy ve köyleri, Yukarı Seyit/Çal – Denizli; Eymir/Bozdoğan, Kırçaklı/Nazilli – Aydın; Tire, Bayındır – İzmir; Balıkesir; Tokat; Eskişehir; Samsun; Aşudu/Darende – Malatya; Kilis; Gaziantep; İğde/Kahramanmaraş; Kuzuculu/Dört Yol, Antakya – Hatay; Çayırılı/Haymana – Ankara; Pınarbaşı, Salkuma, Şehşaban – Kayseri; Yeniköy/Ereğli – Konya; Üskül/Karaisalı – Adana; Mersin, Silifke – İçel; Yerkesik – Muğla)” (DS/III: 1813). Sözcük, Türkiye Türkçesi ağızlarında: “**evren:** 1. Boylu,

poslu, iri yarı, yakışıklı (Eşme ve köyleri – Uşak; Burdur; Fethiye ve köyleri – Muğla); 2. Kahraman, yiğit (Kapıdağı/Uluborlu – Isparta); 3. Bey, ağa, lider (Kahrat/Tire – İzmir)” (DS/III: 1813) şeklinde de kullanılmaktadır.

Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde tespit edilmeyen sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde başka anlamlarıyla beraber kullanılmaktadır. Sözcüğün Türkiye Türkçesi yazı dilinde halk ağzından geçme sözcük olarak “büyük yılan” anlamı mevcuttur. Sözcüğün Türkiye Türkçesi yazı dilindeki bütün anlamları şunlardır: “**evren**: 1. Gök varlıklarının bütünü, cihan, âlem; 2. Düzenli ve uyumlu bir bütün olarak düşünülen bütün varlıklar; 3. (*halk*). Büyük yılan; 4. Kişinin içinde yaşadığı, ilişkide bulunduğu ortam” (TDKTS: 838).

horus: Horoz (Bulut, 2017: 698) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: “**horus**: Kapı zembereğinin mandalı, horoz (Malatya; Köşker – Kırşehir)” (DS/III: 2415).

Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük, mevcut şekliyle Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Sözcük, Türkiye Türkçesinde **horoz** biçimiyle kullanılmaktadır.

karafu: Karanlık (DS/IV: 705, 839) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: “**karanu**: Karanlık (Kerkük; Zile – Tokat); **karani**: Çok karanlık (Bereketli/Tavas – Denizli)” (DS/IV: 2652).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**karafu (karağu, karafılılık, karafuluğ, karafuluş, karafuluk)**: Karanlık” (YTS: 127) biçimlerinde geçmektedir. **Karani** ve **karafu** şekillerinde Türkiye Türkçesi yazı dilinde görülmeyen sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde **karanlık** (TDKTS: 1320) biçimiyle yaşamını sürdürmektedir.

koçu: Vaktiyle kullanılan süslü, kapalı araba (Bulut, 2017: 289, 709) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: “1. Gelin arabası (Selanik göçmenleri/Karşıyaka – İzmir; Çanakkale; Bursa; Varna göçmenleri – İstanbul; Akçakaya – Kayseri; Mersin – İçel); 2. Çukur, oyuk yer, hendek (Gaziantep ve çevresi); 3. El havlusu (Bursa); **koço**: Gelin arabası (Niğde)” (DS/IV: 2896).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**koçu**: Vaktiyle kullanılan süslü, kapalı araba” (YTS: 142) biçiminde geçmektedir. Bu sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de: “**koçu**: 1. Süslü bir çeşit gezme arabası; 2. Direkler üzerine yüksekte kurulmuş zahire ambarı” (TDKTS: 1456) şeklinde varlığını sürdürmektedir.

Sallasırt: Sırtına almak, yüklenmek (Bulut, 2017: 736) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: “**sallasırt etmek**: Başkasının malını, olurunun almadan sırtına alıp gitmek (Uluşiran/Şiran – Gümüşhane)” (DS/VI: 4668).

Divânü Lügâti't-Türk'te ve Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük, çok bilinmemek ve halk ağzından yazı diline geçmek koşuluyla Türkiye Türkçesi yazı dilinde: “**sallasırt**: (*halk*). Ağır bir nesneyi araç kullanmaksızın elle başka bir yere atma veya aktarma; **sallasırt etmek**: Sırtına almak, yüklenmek” (TDKTS: 2020) biçimindedir.

Sinir: Diz kapağı ile ayak bileği arası (Bulut, 2017: 742) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: “**sinir**: Diz kapakla ayak bileği arası” (DS/V: 3643).

Divânü Lügâti't-Türk'te: “**sinir**: Sinir” (DLT: 4235) biçiminde yer alan sözcük, Tarama Sözlüğünde görülmezken, Türkiye Türkçesi yazı dilinde birçok anlamda varlığını sürdürmektedir. Sözcüğün Türkiye Türkçesi yazı dilinde, 18. yüzyıldaki anlamına en yakın kullanım: “**sinir**: 5. (*halk*). Kas kirişi ve zarı” (TDKTS: 2118) biçimindedir.

Talyasan: Eskiden başa sarılan sarıgın sırta uzanan bölümüne verilen ad (Bulut, 2017: 397, 750) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: “**talyasan (taylasan)**: Eskiden başa sarılan sarıgın sırta uzanan bölümü (Çorum) (DS/VI: 4738, 4747); **taylasan**: Gelin başlığı (Karakeçililer – Balıkesir)” (DS/V: 3855).

Sözcük, başka hiçbir yerde tespit edilememiştir.

taraklık: El ve ayak parmaklarındaki küçük kemikler (Bulut, 2017: 751) ; **Türkiye Türkçesi Ağzıları:** “**taraklık:** El ve ayak parmaklarındaki küçük kemikler (Lapseki – Çanakkale; Gaziantep; Karahüyük – Mardin); **taraklık:** Etin pirzolak yer (Erciş – Van; Gemerek – Sivas; Gaziantep; Kayseri; Muğla); **taraklık:** Acımsı, yenilebilir bir çeşit mantar (Kösten, Kızılyer – Denizli)” (DS/V: 3833-3834). Burada Çanakkale, Gaziantep ve Mardin ağzında kullanılan **taraklık** sözcüğü, 18. yüzyıl Şehnâme Çevirisi’nde kullanılan **taraklık** sözcüğü ile aynı anlamı taşımaktadır. Diğer kullanımlarda sadece ses benzerliği söz konusudur.

Divânü Lügâti’t-Türk ve Tarama Sözlüğü gibi eserlerde tespit edilemeyen sözcük, mevcut anlamıyla Türkiye Türkçesi yazı dilinde de yoktur. Türkiye Türkçesi yazı dilinde **taraklık** denildiği zaman ilk akla gelen “tarak konan yer”dir. Tarak sözcüğü de Eski Türkçeden beri “tarama aracı” olarak Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi yazı dilinde 18. yüzyılda ve Türkiye Türkçesi ağzlarında “el ve ayak parmaklarındaki küçük kemikler” anlamında kullanılan **taraklık** sözcüğü yerine aynı anlamı karşılamak için “**tarak kemiği:** El ve ayaklarda parmaklarla bilek arasında bulunan kemik” (TDKTS: 2268) sözcüğü yer almaktadır. Bu kullanımlar arasında ortaklık söz konusudur.

Tecavüzlük: (Ar. + T.) Saldırganlık (Bulut, 2017: 752) ; **Türkiye Türkçesi Ağzıları:** “**tecavuzluk:** Haylazlık, yaramazlık (Bor – Niğde)” (DS/V: 3858).

Arapça kökenli olan “**tecavüz, tecavüzkâr tecavüzkârlık**” (TDKTS: 2295) sözcükleri Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmaktadır. Fakat **tecavüzlük** sözcüğü Türkiye Türkçesi yazı dilinde mevcut değildir. Bu sözcük, hem yazım hem de anlam yönünden sadece Niğde ağzında mevcuttur. Ama tüm kullanımların kökeninin Arapça **tecavüz** sözcüğü olduğu bilinmelidir.

Tuman: Don, şalvar (Bulut, 2017: 756) ; **Türkiye Türkçesi Ağzıları:** “**tuman:** Don, şalvar (Atabey – Isparta; Aydın; Balçova, Karaburun / Foça – İzmir; Birecik – Balıkesir; Çanakkale; Çayköy, Söğüt – Bilecik; İzmit – Kocaeli; Taşköprü – Kastamonu; Sinop; Havza, Balaç/Ladik – Samsun; Mezifon – Amasya; Serpin/Turhal – Tokat; Hisarüstü/Keşap, Şehli/Piraziz – Giresun; Maçka ve köyleri – Trabzon; Gümüşhane; Yusufeli, Akarsu/Arduç, Yavuz/Şavşat – Artvin; İrişli, Bayburt / Sarıkamış, Çıldır, Arpaçay – Kars; Hasankale – Erzurum; Miçinkağ/Kemaliye – Erzincan; Doğubayazıt – Ağrı; Erciş – Van; Bitlis, Diyarbakır; Ağın – Elazığ; Arapkir, Pütürge – Malatya; Şanlıurfa; Nizip – Gaziantep; Mardin ilçe ve köyleri; Antakya – Hatay; Karaöz/Gemerek, Vazıldan/Divriği – Sivas; Yerköy, Sorgun – Yozgat; Çavundur/Bala – Ankara; Kocabey – Kırşehir; İncekum, Erkilet/Talas – Kayseri; Niğde; Konya; Kozan, Kadırlı, Feke – Adana; Alanya – Antalya; Edirne; Kırklareli; Saray – Tekirdağ; Kerkük); **tıman:** Don, şalvar (Burhaniye – Balıkesir; Kayadibi/Şebinkarahisar, Seyit – Giresun); **tımman:** Don, şalvar (Kayı/İskilip, İbik/İskilip – Çorum); **toman:** Don, şalvar (Buldan – Denizli; Urla – İzmir; Çankırı; Ünye – Ordu (Küçük ve Ateş, 2017: 447); Datça – Muğla); **tomman:** Don, şalvar (Kaleyaka/Perşembe, Kuzköy/Ünye – Ordu); **tumman:** Don, şalvar (Sarayözü/Ezine – Çanakkale; Susurluk – Balıkesir; Yalpankaya/Hendek – Sakarya; Ovasaray – Çorum; Merzifon ve köyleri – Amasya; Kayaş, Hasanoğlan – Ankara; Develi – Kayseri); **tüman:** Don, şalvar (Şehsadi – Amasya; Şebinkarahisar – Giresun; Bünyan – Kayseri); **tümen:** Don, şalvar (Akçakaya – Kayseri); **tuman:** Pantolon (İzmir); **tuman:** Eteklik (Çarıklı/Iğdır; Kars); **tuman:** Nem, çiy (İçel); **tuman:** Duman (Silifke – İçel)” (DS/V: 3991-3992).

Divânü Lügâti’t-Türk’te, geçen **tuman** sözcüğü, “duman, is” (DLT: 524) anlamına gelirken, Tarama Sözlüğü’nde geçen **tuman** sözcüğünün farklı anlamları vardır: “**tuman/tumman:** Don, pehlivan kisbeti; **tuman:** Duman” (YTS: 212). Burada görüleceği üzere sözcük, Tarama Sözlüğü’nde de “don” anlamıyla yer almaktadır. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde çok kullanılmamakla beraber, Türkiye Türkçesi ağzlarından geçme bir sözcük olarak “**tuman:** (halk) Don, şalvar” (TDKTS: 2385) şeklinde mevcuttur.

Uğri: Hırsız (Bulut, 2017: 757) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**ugri:** Hırsız, yolkesen (Amasya); **ugru:** Hırsız, yolkesen (Çorum; Tekke/Kızılcahamam – Ankara; Kaş – Antalya); **uğru:** Hırsız, yolkesen (Çeşme, Çandarlı/Bergama – İzmir; Kocabergos/Erdek – Balıkesir; Ezine – Çanakkale; Bursa; Abbaslar – Bilecik; Sakarya; Bolu; Kastamonu; Kurşunlu, Orta – Çankırı; Ayancık – Sinop; Samsun; Taşköprü – Kastamonu; Diphacı, Ayrancı, Köpeli / Merzifon – Amasya; Niksar – Tokat; Şanlıurfa, Mardin; Polatlı, Üçem/Bala – Ankara; Köşker – Kırşehir; Turan – Kayseri; Niğde; Konya; Tuzla – Adana; Mut köyleri – İçel; Akseki – Antalya; Kars); **uğrulayıcı:** Hırsız, yolkesen (Trabzon); **uğru:** Yol (Yukarı Seyit / Çal – Denizli; Bozdoğan – Aydın; Manisa köyleri; İstanbul; Kurşunlu – Çankırı)” (DS/VI: 4029). Bu kullanımlara bakıldığı zaman özellikle Amasya ağzındaki **ugri** sözcüğü ile çalışma alanımızı oluşturan 18. yüzyıla ait Müstensih Derviş Mustafa Şehnâme Çevirisi’nde yer alan **uğri** sözcüğünün kullanımı birbirine çok yakındır.

Sözcük, Eski Türkçe kökenli “**oğri:** Hırsız, haydut” (Bayat ve Aliyeva, 2008: 163) sözcüğünün 18. yüzyıl eserlerinde ve Türkiye Türkçesi ağzlarında varlığını devam ettirdiğini göstermektedir. Divânü Lügâti’t-Türk’te: “**ogri:** Hırsız” (DLT: 275) şeklinde geçen sözcük, Tarama Sözlüğü’nde: “**uğri / uğru:** Hırsız” (YTS: 217) biçimindedir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde çok bilinmemek ve çok kullanılmamak koşuluyla: “**uğru:** Hırsız” (TDKTS: 2411) kullanımıyla yaşamaktadır.

Yalman: Kılıç, kama, bıçak, mızrak gibi kesici aletlerin ağzı ya da ucu (Bulut, 2017: 761) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**yalman:** Mızrak ucu (Birecik – Balıkesir; Karagöl/Şarkışla – Sivas); **yalman:** Eğri, yanlamasına (kesme, gitme vb. için) (Eğirdir köyleri – Isparta; Dombaylı/Salihli – Mnaisa; İskilip – Çorum; Merzifon köyleri – Amasya; Bozhöyük/Göksun – Kahramanmaraş; Büyük Çaylı/Dörtöyl – Hatay; Maksutlu/Şarkışla – Sivas; Haymana – Ankara; Köşker, Demirli – Kırşehir; Saroğlan – Kayseri; Kırıklı/Karaisalı – Adana; Tarsus, Mut ve köyleri – İçel); **yalman:** Bulgur döğülürken kullanılan tahta karıştırıcı (Kızılkeçili – Çanakkale); **yalman:** Ağaç parçası (Ermenek – Konya; Vize – Kırklareli); **yalman:** Ufalanmaya elverişli, kaypak, yumuşak (Kuybuş, Taşköprü – Kastamonu); **yalman:** Dik, sarp (Alucra, Şebinkarahisar – Giresun; Şavşat köyleri, Bağlıca/Ardanuç – Artvin; Kerkük); **yalman:** Düzgün, parlak, yassı taş (Silifke – İçel)” (DS/VI: 4150). Türkiye Türkçesi ağzlarında birçok anlamıyla mevcut olan sözcüğün, sadece “mızrak ucu” anlamına geldiği Balıkesir ve Sivas ağzlarındaki kullanımı ile 18. yüzyıla ait olan Müstensih Derviş Mustafa Şehnâme Çevirisi’ndeki kullanımı ortaklık göstermektedir.

Divânü Lügâti’t-Türk’te görülmeyen sözcük, Tarama Sözlüğü’nde: “**yalman:** Kılıcın, kamanın, bıçağın, mızrağın, süngünün ağzı ya da ucu” (YTS: 232) şeklinde geçmektedir. Sözcük, çok bilinmemek, çok kullanılmamak ve halk dilinden yazı diline geçmek koşuluyla Türkiye Türkçesi yazı dilinde: “**yalman:** (halk) 1. Eğik; 2. Sarp, dik; 3. Kesici ve batıcı araçların kesen veya batan bölümü” (TDKTS: 2514) biçiminde yaşamını sürdürmektedir.

Yığanak: Toplantı, küme, yığın, yığılmış, insan kalabalığı (Bulut, 2017: 762) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**yığanak:** 1. Toplantı yeri (Çaycuma – Zonguldak; Kırşehir; Bor – Niğde); 2. Toplantı, topluluk (Bartın; Zonguldak; Kurşunlu – Çankırı; Sinop; Erciş – Van; Bor – Niğde); **yığnaç, yığnak:** Toplantı, topluluk (Salda/Yeşilova – Burdur; Çal – Denizli; Tokat; Bozan – Eskişehir; Niksar – Tokat; Danışman/Fatsa – Ordu; Bağlıca/Ardanuç – Artvin; Erzurum; Diyarbakır; Şanlıurfa; Hacı İlyas/Koyulhisar – Sivas; Bor – Niğde); **yığnaç:** Toplantı, topluluk (İğdır; Kars); **yığnaç, yığnak:** Toplantı, topluluk (Çankırı; Amasya; Nefsiköseli/Görel – Giresun; Maçka – Trabzon; Yusufeli çevresi, Çayağzı, Yavuz/Şavşat – Artvin; Bayburt/Selim – Kars; Erzurum; Van; Ahlat – Bitlis; Muş; Şanlıurfa; Nizip – Gaziantep); **yığnak:** Su birikintisi (Konya); **yığnak:** Tınaz, ekin yığını (Kars; Fariske/Ermenek – Konya)” (DS/VI: 4264).

Divânü Lügâti’t-Türk’te: “**yığın: yığın topraç:** Toprak (başka bir şey de olabailir) yığın” (DLT: 631) biçiminde görülen sözcük, Tarama Sözlüğü’nde: “**yığanak (yığnaç, yığnak):** Toplantı, küme, yığın, yığılmış, insan kalabalığı” (TS/VI: 4565) şeklinde geçmektedir. Sözcük, Türkiye

Türkçesi yazı dilinde: “**yığmak**: 1. Bir şeyin biriktiği yer; 2. Bir şeyin bir yerde çokça birikmesi, tecemmu, tahaşşüt; 3. Bir hücreli bitkilerin biraraya gelerek oluşturdukları küme” (TDKTS: 2588) biçimi ve anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir.

2.4.2. Sifatlar

Yalabuk: Parlak (Bulut, 2017: 761) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: “**yalabuk**: Cilalı, parlak, ışıldak, düzgün (Afyonkarahisar; Dambaylı – Manisa; Gelibolu – Çanakkale; Osmaneli – Bilecik; Karacabey – Bursa; Düzce; Bolu; Kastamonu; Samsun; Nallıhan köyleri – Ankara; Muratlı – Tokat); **yalabık**: Cilalı, parlak, ışıldak, düzgün (Gelendost – Isparta; Karamanlı/Tefenni – Burdur; Güney/Buldan, Honaz, Kadıköy, Çöplü /Divril, Darıveren/Acıpayam – Denizli; Eymir, Bozdoğan, Ömerbeyli, Burhaniye, Yazırlı / Nazilli – Aydın; İzmir ve ilçeleri; Manisa ve çevresi; İvrindi, Kocabergos / Erdek; Ömerköy/Susurluk, Yeniköy – Balıkesir; Fili, Biga – Çanakkale; Bursa; Tavşanlı – Kütahya; Pazarcık, Bozüyük – Bilecik; Sarıyar, Mihaliççık – Tokat; Eskişehir; Bayadı – Ordu; Nallıhan – Ankara; Bor – Niğde; Osmaniye/Ilgın – Konya; Milas, Ula, Bozburun, Kıran, Orhaniye, Marmaris –Muğla; Lüleburgaz – Kırklareli); **yalyalabuk**: Cilalı, parlak, ışıldak, düzgün (Eskişehir); **yalamuk**: Cilalı, parlak, ışıldak, düzgün (Düzce; Bolu)” (DS/VI: 4133-4134).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**yalabık/yalabuğ**: Parlak” (YTS: 231) şeklinde geçmektedir. Sözcük, çok bilinmemek ve çok kullanılmamak koşuluyla Türkiye Türkçesi yazı dilinde: “**yalabık**: (*halk*) 1. Alev'in oynayarak parıldaması, parlama, parıltı; 2. Şimşek; 3. Parlak, parıltılı, ışıltılı; 4. Güzel, yakışıklı, sevimli; 5. İkiyüzlü, kaypak” (TDKTS: 2510) anlamlarında varlığını sürdürmektedir.

2.4.3. İkilemeler

Bura bura (oynamak): Kıvıra kıvıra oynamak (Bulut,2017: 671) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: Gerdan kıra kıra oynamak; “baş ve gövde dik dururken başı -dikliğini kaybettirmeksizin-boyun kısmından bir sağ omuza, bir sol omuza doğru epey götürüp getirebilmek ve bunu defalarca tekrarlayabilmektir.” Bura bura oynamaya Kayseri ve Adana dolaylarında “findık kırmak” tabir olunur. Mesela oyuncuya “bir Adana findığı kır bakalım” denildiği zaman, ora meclislerinde “bura bura oynayış” kastedildiği her yerlice anlaşılır. (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78984/bura-bura-oynamak.html>). Özellikle Adana başta olmak üzere Anadolu'da “bura bura oynamak” Türk halk oyunlarından biri olarak kabul edilmektedir. Sözcüğün 18. yüzyıldan sonra zamanla bir halk oyununun türünü ifade eder şekle geldiği görülmektedir.

Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde yer almayan bu sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de mevcut değildir.

Çayır çayır: Cayır cayır (Bulut, 2017: 675) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: Cayır cayır (Günşen, 2000: 468).

Bu zarf görevindeki ikileme, Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde yer almadığı gibi “ç”li olarak Türkiye Türkçesi yazı dilinde de mevcut değildir.

Kıçın kıçın: Geri geri, geriye doğru (Bulut, 2017: 708) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: “1. Oturarak (yürüyüş çin) (Kocaeli); 2. Geri geri, arka arka (Düzce; Bolu)” (DS/IV: 2786).

Bu zarf görevindeki ikileme, Divânü Lügâti't-Türk'te yer almazken, Tarama Sözlüğü'nde: “**kıçın kıçın**: Geri geri, geriye doğru” (YTS: 136) şekillerinde geçmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de: “**kıçın kıçın**: (*halk*). Geri geri; **kıçın kıçın gitmek**: 1. Geriye doğru gitmek, geri geri gitmek; 2. Henüz yürümeyen bebek kıçüstü gitmek” (TDKTS: 1405) anlamlarıyla yaşamaktadır.

Yap yap: Yavaş yavaş, tembel ve yavaş davranan, usul usul, sessizce (Bulut, 2017: 761) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**yap yap:** 1. Yavaş yavaş (Lapseki – Çanakkale; Ankara); 2. Tembel, yavaş davranan (Güzey/Araç – Kastamonu); **yap yap:** Doğru yürümeyen, dengesiz (kimse için) (Güzey/Araç – Kastamonu)” (DS/VI: 4182).

Bu zarf görevindeki sözcük, Divânü Lügâti't-Türk'te görülmezken, Tarama Sözlüğü'nde: “**yap yap (yab, yabca yabca, yab yab, yapca yapca, yapça yapça):** Yavaş yavaş, usul usul, sessizce” (YTS: 235) şeklinde geçmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde mevcut değildir.

2.4.4. Fiiller

Balıkla- : Yüzmek, balıklama tarzında dalmak (Bulut, 2017: 665) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**balıklamak:** Yüzmek (Karaözü/Gemerek – Sivas)” (DS/I: 505).

Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde: “**balıklama:** 1. Suya dalmada, atlamalarda balık gibi gergin, düz ve baş aşağı biçimde; 2. Bir işe, bir duruma, bir harekete sonucunun ne olacağını düşünmeden (girişmek)” (TDKTS: 245) anlamlarıyla kullanılmaktadır.

Belüfle- : Birden uyanarak çevresine korku ile şaşkın şaşkın bakmak, irkilmek, afallamak, şaşırarak (Bulut, 2017: 667) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**belünlemek:** Şaşkınlıkla karışık korku duymak, irkilmek, ürkmek, uykudan sıçrayarak korku ile uyanmak, afallamak, şaşırarak (Gök/Reşadiye – Tokat); **belinlemek (beliñlemek):** Şaşkınlıkla karışık korku duymak, irkilmek, ürkmek, uykudan sıçrayarak korku ile uyanmak, afallamak, şaşırarak (Kızılören/Sandıklı – Afyonkarahisar; Akse, Eşme köyleri – Uşak; İlyas/Keçiborlu – Isparta; Kuşbaba, Devri/Bucak, Akçaköy/Yeşilova – Burdur; Yukarıkaraçay/Acıpayam – Denizli; Savaştepe ve çevresi, Minnetler – Balıkesir; Kumarlar/Bayramıç, Gelibolu – Çanakkale; Kütahya; İkipınar/Mihalıççık, Bozan, Aşağılıca – Eskişehir; Kandıra – Kocaeli; Yeniköy – İstanbul; Çankırı; Çorum; Ömerli/Kavak – Samsun; Amasya köyleri; Zile – Tokat; Karakuş köyleri/Ünye – Ordu; Refahiye çevresi – Erzincan; Kangal ve köyleri, Koyulhisar – Sivas; Haydarbeyli – Yozgat; Bahçeli/Bor, Dikilitaş – Niğde; Ermenek köyleri, Karaman – Konya; Meydan/Mut, Gülnar, Çiftelinar – İçel; Akçaeniş/Elmalı – Antalya; Eldirek/Fethiye, Yerkesik – Muğla; Edirne; Lüleburgaz ve çevresi – Kırklareli; Saray – Tekirdağ)” (DS/I: 618, 624).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**beliñlemek (belüñlemek):** Korku ile birden sıçramak, irkilmek” (TS/I: 492) biçiminde yer almaktadır. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde çok tercih edilen ve anlamı bilinen bir sözcük olmamakla birlikte yazı dilinde: “**belinlemek: (halk).** Birden uyanarak çevresine korku ile şaşkın şaşkın bakmak, irkilmek” (TDKTS: 300) şeklinde yaşamını sürdürmektedir.

Belür- : Bir şey belli, görünür değilken, ortada yokken açığa, ortaya çıkmak, görünür duruma gelmek, meydana çıkmak, zuhur etmek (Bulut, 2017: 667) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**belürmek:** Belirmek, meydana çıkmak (Haydarbeyli – Yozgat); **belurmek:** Belirmek, meydana çıkmak (Amasya) (DS/I: 614); **belurmek:** Açılmak, gelişmek (Amasya) (DS/I: 624); **belermek:** Açılmak, meydana çıkmak (Acıpayam – Denizli; Balıkesir; Keskin – Ankara) (DS/I: 614).”

Divânü Lügâti't-Türk'te: “**belgürdi: iş belgürdi:** Konu açığa çıktı” (DLT: 92) şeklinde **belgürmek** olarak olan sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**belürmek (bilürmek):** Meydana çıkmak, zuhur etmek, belli olmak” (TS/I: 499) şekliyle geçmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde yuvarlak ünlünün yerine dar ünlünün gelmesiyle birlikte: “**belirmek:** 1. Önce belli veya görünür olmayan bir şey ortaya çıkmak, tezahür etmek; 2. Bir düşünce veya durum kesin bir biçim almak, tebellür etmek; 3. İyice görünür ve anlaşılır bir durum almak, tebarüz etmek” (TDKTS: 302) biçiminde varlığını devam ettirmektedir.

Çağşat- : Şingirdatmak (Bulut, 2017: 675) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “çağşamak: Zincir, çakıltaşı gibi cisimler birbirine çarparak ses çıkarmak, şakırdamak (Çorum)” (DS/II: 846, 902).

Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen fiil, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de kullanılmamaktadır. Sözcüğün Çorum yöresinde sadece “c < ç” değişimi ile varlığını sürdürdüğü yukarıda görülmektedir.

Depele- : Çiğneme, ezmek, öldürmek (Bulut, 2017: 435, 436, 525, 679, 839) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**depelemek:** 1. Ezmek, haktan gelmek (Körküler/Yalvaç – Isparta; Düzce; Bolu; Zile – Tokat; Niğde) (DS/II: 1427); 2. Yığmak, bir şeyi bir yere doldurmak, tıkıştırarak (Düzce; Bolu) (DS/II: 1427); 3. Yenmek, mağlup etmek, püskürtmek (Malatya) (MİA: 396).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen bu sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**depelemek:** Çiğnemek, ezmek, öldürmek; **depelenilmek:** Öldürülmek; **depelenmek:** Öldürülmek; **depeleşmek:** Birbirini öldürme savaşı yapmak, mukatele etmek” (YTS: 64; TS/II: 1088) şekilleriyle yer almaktadır. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde “d-t” değişimi sonucu: “**tepelemek:** 1. Ayakları altında ezmek; Bozguna uğratmak, hırpalamak; 3. Kıyasıya dövmek; 4. Öldürmek” (TDKTS: 2325) anlamlarıyla varlığını devam ettirmektedir. Fakat bu sözcük çok tercih edilen sözcüklerden değildir.

Eyit- : Söylemek (Bulut, 2017: 685) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**eyitmek (I):** Cevap vermek (Balıkesir; Şabanözü/Polatlı – Ankara); **eyitmek (II):** İştirmek, duyurmak (Mustafa Kemal Paşa – Bursa); **eyitlemek:** Şarkı söylemek (Dere/Gerede – Bolu)” (DS/III: 1823); **ayıtmak:** 1. Söylemek, anlatmak, nakletmek, konuşmak (Afyonkarahisar ve köyleri; Yalınkuyu/Nazilli – Aydın; Balıkesir ve çevresi; Büyükanafarta/Eceabat – Çanakkale; Hacıhamzalı/Tarsus – İçel); 2. Türkü söylemek, teganni etmek (Milas – Muğla)” (DS/I: 421). Burada **eyitmek** sözcüğünün Türkiye Türkçesi ağızlarında **ayıtmak** biçiminde de kullanıldığı net şekilde görülmektedir.

Divânü Lügâti't-Türk'te: “**ayıttı: ol mañu söz ayıttı:** O bana söz sordu; **Oguzlar men añar söz ayıttım:** Ben ona söz söyledim” (DLT: 72) biçiminde geçen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**ayıtmak (eyitmek, aytmak, eytmek, etmek, itmek):** Söylemek, demek, anlatmak” (TS/I: 323; TS/III: 1582) biçimlerinde geçmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde çok kullanılmamak kaydıyla: “**eyitmek:** (Eski Türkçe). Demek: *Kul Mustafa eydür coştım, Aşkın deryasına düştüm.*” – Kul Mustafa” (TDKTS: 840) şeklinde mevcuttur.

Gıjgir- : Haykırmak, gürlmek, fişiltılı ses çıkarmak, haykırmak saldırmak (Bulut, 2017: 690) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**gıjgirmek:** 1. Ateş alevlenmek, harlanmak (Bor – Niğde); 2. Deve bağırarak (Amasya); **gıjgurmağ:** Arka arkaya tutunup karda kaymak (Ağın – Elazığ); **gıjgurmak:** Arka arkaya tutunup karda kaymak (Ağın – Elazığ) (DS/III: 2017); **kıjgirmek:** Ateş kuvvetlenmek, alevlenmek (Bahçeli/Bor – Niğde); **kıjgirmek:** Ateş kuvvetlenmek, alevlenmek (Bor – Niğde); **kıjgirmek:** Ekşimek (Amasya) (DS/IV: 2792).” Bu sözcük, Amasya ve Niğde ağızlarında 18. yüzyıldaki kullanıma anlam ve yapı bakımından yakın şekilde kullanılmakla birlikte farklı anlamlarda da kullanıldığı görülen bir durum arz etmektedir.

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**gıjgirmek (kıjgirmek, kıjgurmak, kışgurmak):** Haykırmak, gürlmek, fişiltılı ses çıkarmak, haykırmak saldırmak” (TS/III: 1691) anlamlarında yer almaktadır. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde tespit edilememiştir.

Gıjla- : Keskin, sert sesler çıkararak saldırmak (Bulut, 2017: 690) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**gıjlamak:** Saldırmak (Kilis; Gaziantep); **gıclamak:** Saldırmak (Kilis; Gaziantep)” (DS/VI: 4510).

Yansıma bir sözcük olduğu görülen bu sözcük, Divânü Lügâti't-Türk'te görülmezken, Tarama Sözlüğü'nde: “**gıjlamak**: Keskin, sert sesler çıkararak saldırmak” (TS/III: 1692) şeklinde yer almaktadır. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde mevcut değildir.

kıçıkla- : Kıçıklamak, gıdıklamak, hayvanı sürmek (Bulut, 2017: 708) ; **Türkiye Türkçesi Ağzıları**: “1. Huylandırmak, kızdırmak, şüphelendirmek (Ekse, Kösten / Çal – Denizli; Eymir/Bozdoğan – Aydın; Fili/Biga – Çanakkale; Kuz/Ünye – Ordu; Trabzon ve çevresi; Pınarbaşı ve köyleri – Kayseri; Bağlıca/Arduç – Artvin; Ermenek – Konya; Kuzuculu/Dörtüol – Hatay; Yerkesik – Muğla); 2. Güldürmek (Fili/Biga – Çanakkale); 3. Hayvanı sürmek (Kuzuculu/Dörtüol - Hatay); 4. Gıdıklamak (Biga – Çanakkale); **kıçıklamak**: Gıdıklamak (Trabzon)” (DS/IV: 2784, 2808).

Divânü Lügâti't-Türk'te: “**kıçılâdı: ol meni kıçılâdı**: O beni (vücudumun, biri dokunduğu zaman gülmeye neden olan yerlerini, örneğin koltukaltımı ya da ayak tabanımı) gıdıkladı” (DLT: 345) şeklinde geçen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**kıçık**: Gıdıklama; **kıçıklamak**: Gıdıklamak” (YTS: 136) şekillerinde geçmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde “**k~g**” değişimi sonucu: “**gıcıklamak**: 1. Gıcık oluşturmak; 2. Kuşkulanmak, huyulanmak; 3. Cinsel istek uyandırmak” (TDKTS: 941) anlamlarında yaşamını sürdürmektedir.

Kıçınla- : Geri gitmek, gerilemek, geri çekilmek, sakınmak (Bulut, 2017: 708) ; **Türkiye Türkçesi Ağzıları**: 1. Bir şeyden korkarak geri çekilmek, sakınmak (Kuz/Lapseki – Çanakkale; Tokat; Eskişehir; Yerkesik – Muğla); 2. Hayvan geri geri gitmek (Saray - Tekirdağ); 3. Karşı koymak (Yerkesik – Muğla) (DS/IV: 2786).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen bu sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**kıçınlamak**: Geri dönüp gitmek, gerilemek; **kıçınlanmak**: Geri geri gitmek” (YTS: 136) şekillerindedir. Sözcük, mevcut şekli ve anlamıyla Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmamaktadır.

koç- : Kucaklamak, sarılmak, bağrına basmak (Bulut, 2017: 527, 709) ; **Türkiye Türkçesi Ağzıları**: Kucaklamak, kucaklaşmak, sarılmak (Lapseki – Çanakkale; Çorum; Şanlıurfa; Gaziantep; Mardin); **kocmak**: Kucaklamak, kucaklaşmak, sarılmak (Yusufeli – Artvin; Diyarbakır); **kucmak**: Kucaklamak, kucaklaşmak, sarılmak (Safranbolu – Zonguldak).

Divânü Lügâti't-Türk'te: “**koçmak**: Kucaklamak” (Paçacıoğlu, 2016: 398) şeklinde geçen bu sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**koçmak (koçmak, koşmak)**: Kucaklamak, sarılmak, bağrına basmak” (YTS: 142) biçimindedir. Sözcük, çok bilinmemekle birlikte Türkiye Türkçesi yazı dilinde de: “**koçmak**: 1. Kucaklamak; 2. Cinsel ilişkide bulunmak” (TDKTS: 1456) anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir.

Koçuş- : Kucaklaşmak, sarmaşmak (Bulut, 2017: 289, 709) ; **Türkiye Türkçesi Ağzıları**: Kucaklamak, kucaklaşmak, sarılmak (Lapseki - Çanakkale) (DS/IV: 2896).

Divânü Lügâti't-Türk'te: “**koçuş-**: Kucaklaşmak” (Paçacıoğlu, 2016: 399) şeklinde geçen bu sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**koçuş**: Kucaklayış; **koçuşmak (kocuşmak)**: Kucaklaşmak, sarmaşmak” (YTS: 142) şeklinde yer almaktadır. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde çok bilinen bir sözcük olmasa da: “**koçuşmak**: Kucaklaşmak” (TDKTS: 1456) şeklinde varlığını sürdürmektedir.

Oñar- : Onarmak, tamir etmek (Bulut, 2017: 727) ; **Türkiye Türkçesi Ağzıları**: “**oñarmak**: Hastalığı, yarayı iyileştirmek (Bayburt; Gümüşhane); **oñarmak**: Bozulmuş bir şeyi işe yarar duruma getirmek (Hortu – Burdur; Kütahya; Sivrihisar – Eskişehir; Bolu; Zonguldak; Peşman/Daday – Kastamonu; Malatya; Gaziantep; Antakya – Hatay; Kümbet – Adana; Orhaniye/Marmaris – Muğla); **onarmak**: 1. Bir işi özenle yapmak, başarmak (Burdur; Dodurga/Bozüyük – Bilecik; Niğde); 2. Düzeltmek, düzgün bir biçime sokmak (Samsun; Ünye – Ordu); 3. Hazırlamak (Çardak – Adana); **onarmak**: Dövmek” (DS/V: 3283).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: "**oñarmak (uñarmak):** 1. Islah etmek, yoluna koymak, rast getirmek, düzeltmek; 2. Ondurmak, tedavi etmek, iyileştirmek" (TS/V: 2984-2986) şeklinde geçmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de: "**onarmak:** 1. Bozulmuş, eskimiş olan bir şeyi düzeltip işler veya kullanılır duruma sokmak, işe yarar duruma getirmek, tamir etmek; 2. Bir yapının, bir heykelin, bir resmin bozulmuş yerlerini yeniden yapmak, ilk duruma getirmek, restore etmek; 3. İşlenen bir kusuru, yapılan bir yanlışlığı giderecek veya önleyecek davranışlarda bulunmak" (TDKTS: 1803-1804) anlamlarıyla yaşamını sürdürmektedir. Fakat Türkiye Türkçesi yazı dilinde sözcüğün "nazal ne (ñ)"li biçimi kullanılmamaktadır.

Oñul- : İyileştirilmek, şifa bulmak, yara kapanmak (Bulut, 2017: 727) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** "**onulmak:** İyileşmek (yara için) (Kütahya; Söğüt – Bilecik; Düzce; Bolu; Kozlu – Zonguldak; Taşköprü – Kastamonu; Kurşunlu – Çankırı; Boyabat – Sinop; Merzifon – Amasya; Mardin; Edirne); 2. Sıkıntıda olan kimse rahata kavuşmak (Düzce; Bolu)" (DS/V: 3286).

Divânü Lügâti't-Türk'te: "**oñuldi: sökel oñuldi:** Hasta iyileşti" (DLT: 280) biçiminde geçen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: "**onulmak:** Şifa bulmak, iyileşmek, yara kapanmak, iltiyam bulmak" (TS/V: 2998) şeklinde geçmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de çok kullanılmamak kaydıyla: "**onulma:** Onulmak işi; **onulmak:** Onma işine konu olmak: *Ağır ve onulmaz hastalıklar için yapılan tedavi, bir iyilik şeklinde görünse bile azabı devam ettirmekten başka bir netice vermiyor.* –İ. A. Gövsa" (TDKTS: 1806) biçiminde yaşamaktadır.

Püfkür- : Üfleyerek püskürmek (Bulut, 2017: 731) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** "**püfkürmek:** Püskürmek (Yeniköy/Susurluk – Balıkesir; Kestelek/Mustafa Kemal Paşa – Bursa; Kandıra – Kocaeli; İskilip – Çorum)" (DS/V: 3496).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: "**püfkürmek:** Püskürmek" (TS/V: 3206) biçiminde tespit edilmiştir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de, 18. yüzyıldaki kullanımıyla ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kullanımıyla benzer bir şekilde: "**püfkürmek:** Üfleyerek püskürmek" (TDKTS: 1954) biçiminde varlığını devam ettirmektedir.

Söyündür-/söyündür- : Söndürmek (Bulut, 2017: 230, 506, 613, 614, 743) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** 1. Söndürmek (Peşman/Daday – Kastamonu); 2. Bozmak, zarar vermek (Peşman/Daday – Kastamonu) (DS/V: 3686); **söyündürmek:** Söndürmek (İncekum/Silifke – İçel); **söyünmek:** Sönmek (Bor – Niğde); **sövünmek:** Sönmek (İmamuşığı/Silifke – İçel); **söğünmek:** Sönmek (Bor – Niğde)" (DS/V: 3684).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen bu sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: "**söyündürmek:** Söndürmek; **söyündürünmek:** Söndürülmek; **söyünmek (söğünmek, sövünmek):** Sönmek, parlaklığı gitmek" (YTS: 192) anlamıyla yer almaktadır. Sözcük, mevcut şekliyle Türkiye Türkçesi yazı dilinde yaşamamaktadır.

Üş- : Üşüşmek, toplaşmak, toplanmak, birikmek (Bulut, 2017: 758) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** "**üşmek:** 1. Bir yere toplanmak (Manisa ve çevresi; Akyazı – Sakarya; İğneciler/Mudurnu – Bolu; İstanbul; Kurşunlu – Çankırı; Merzifon köyleri – Amasya; Şabanözü/Polatlı – Ankara); 2. Bir kişiye topluca saldırmak (İğneciler/Mudurnu – Bolu; Aliköy/Çaycuma – Zonguldak); **üşüvermek:** Bir yere toplanmak (İğneciler/Mudurnu – Bolu); 3. Köpekler havlayarak saldırmak (Aliköy/Çaycuma – Zonguldak); **üşmek:** Eşmek, kazmak (Ağlı/Küre – Kastamonu) (DS/VI: 4080); **üşmek:** Bir yere toplanmak, üşüşmek (Salman/Akkuş – Ordu) (DS/VI: 4799); **üşmek :** Bir yere toplanmak, birikmek (Gülseren, 2000: 422)." Sözcük görüldüğü üzere, 18. Yüzyıl Türkçesi eserlerinden Müstensih Derviş Mustafa Şehnâme Çevirisi'nde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında benzer şekilde kullanılmaktadır.

Divânü Lügâti't-Türk'te: “**üşmek**: Toplanmak, üşüşmek” (Paçacıoğlu, 2016: 714) şeklinde geçen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde benzer şekilde : “**üşe gelmek (üşmek)**: Topluca gelmek, toplanıvermek, üşüşmek” (YTS: 225) şeklinde geçmektedir. Sözcük, çok kullanılmamak ve halk ağzından geçmek koşuluyla Türkiye Türkçesi yazı dilinde de: “**üşmek**: (*halk*) Üşüşmek” (TDKTS: 2456) şeklinde yaşamını sürdürmektedir.

Yalman- : Yalanmak, yalanıp yiyecek şey aramak, bir şey istemek; **Türkiye Türkçesi Ağızları**: “**yalmanmak**: Dili dudakta dolaştırmak, ağız şapırdatmak, susuzluk belirtileri göstermek, (Uluborlu – Isparta; Çarşamba – Samsun; Ünye – Ordu).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen bu sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**yalmanmak**: 1. Yalanmak, yalanıp yiyecek şey aramak; 2. Bir şey istemek” (YTS: 232) şeklinde geçmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde mevcut değildir.

Yapın- : Hazırlanmak, davranmak, kendine yapmak veya kendi için yaptırmak (Bulut, 2017: 761) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları**: “**yapınmak**: Edinmek, kendine yapmak, yaptırmak (Bozdoğan – Aydın; Bor – Niğde; Milas – Muğla); **yapınmak**: Yapık da denilen dört köşe başörtüyü, üçgen biçiminde katlayıp başa örterek, uçlarını çene altından bağlamak (Bor – Niğde); **yapınmak**: Alışmak (Ödemiş – İzmir; Dadanı – Bolu; Gürün – Sivas); **yapınmak**: Herhangi bir işte canla başla çalışmak (Mersin köyleri – İçel); **yapınmak**: Beslenip, kendine gelmek (Edirne); **yapınmak**: Hazırlanmak (Edirne; Ceylan/Lüleburgaz – Kırklareli)” (DS/VI: 4180).

Divânü Lügâti't-Türk'te: “**yapınmak**: Kapanmak, örtünmek” (Paçacıoğlu, 2016: 742) şeklinde geçen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**yapınmak/yapanmak**: 1. Kendisi için yapmak; 2. Kapanmak, kapatılmak, örtülmek; 3. Hazırlanmak, davranmak; 4. Örtünmek, bürünmek” (YTS: 234) biçiminde geçmektedir. Sözcük, çok bilinmemek ve çok kullanılmamak koşuluyla Türkiye Türkçesi yazı dilinde de: “**yapınmak**: (*halk*) 1. Kendine yapmak veya kendi için yaptırmak; 2. Özenmek, hazırlanmak” (TDKTS: 2527) anlamlarıyla yaşamını sürdürmektedir.

Yekin- : Kalkmaya davranmak, olduğu yerden fırlamak, ayağa kalkmak, kalkmak için hareket etmek (Bulut, 2017: 762) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları**: “**yekinmek**: 1. Bir eylem yapmaya davranmak (Bayat/Emirdağ – Afyonkarahisar; Kumdanlı/Yalvaç, Eğirdir köyleri – Isparta; Çöplü/Çivril, Çal – Denizli; Narlıdere/Bergama – İzmir; Dombaylı/Salihli, Alaşehir – Manisa; Demirdere/Kemalpaşa – Bursa; Alayurt – Kütahya; Tokat, Bozan – Eskişehir; Düzce; Bolu; Safranbolu – Zonguldak; Kastamonu; Çıkrık/Mecitözü, İskilip – Çorum; Merzifon köyleri – Amasya; Zile – Tokat; Şebinkarahisar, Alucra – Giresun; Kelkit – Gümüşhane; Yavuz/Şavşat, Bağlıca/Ardanuç – Artvin; Bayburt/Selim – Kars; Ağın – Elazığ; Palanga/Hekimhan – Malatya; Nizip, Pazarcık – Gaziantep; Kahramanmaraş ve çevresi; Erzincan/Dört Yol, Antakya – Hatay; Hacıilyas/Koyulhisar, Maksutlu/Şarkışla, Gürün – Sivas; Gökdere/Akdağmadeni – Yozgat; Keskin – Ankara; Genezin/Avanos – Nevşehir; Afşar köyleri/Pınarbaşı, Bünyan – Kayseri; Bahçeli/Bor – Niğde; Boyalık/Ermenek, Seydişehir – Konya; Adana ilçe ve köyleri; İçel ilçe ve köyleri); 2. İkinmek, bir şeyi güç harcayarak yapmaya davranmak, zorlanmak (Niğde; Akait/Alaşehir – Konya; İncekum/Silifke – İçel; Bağyaka/Finike – Antalya; Lüleburgaz – Kırklareli); 3. Çiftleşen hayvan, tutkuyla davranmak (Alaşehir – Manisa); 4. Salıncağa binen kişi, hız almak (Alaşehir – Manisa); **yeginmek**: Bir eylem yapmaya davranmak (Bayburt; Gümüşhane); **yekrenmek**: Bir eylem yapmaya davranmak (Keşanuz/Ayaş – Ankara); **yelkinmek**: Bir eylem yapmaya davranmak (Bayat/Emirdağ – Ankara; Taşköprü – Kastamonu; Çarşamba – Samsun; Uluşiran/Şiran – Gümüşhane; Ankara); **yikinmek**: Bir eylem yapmaya davranmak (Hasanoğlan – Ankara; Bor - Niğde); **yeykinmek**: İkinmek, bir şeyi güç harcayarak yapmaya davranmak, zorlanmak (Göynük, İğneciler/Mudurnu – Bolu; Şabanözü – Çankırı; Malatya; Çanılı/Ayaş – Ankara); **yekinmek**: İtmek (Bahçeli/Bor – Niğde); **yikinmek**: İtmek (Gülner – İçel); **yekinmek**: Vurmaya çabalamak (Bayburt/Selim – Kars); **yekinmek**: Çekinmek (Sekiköy/Ödemiş – İzmir)” (DS/VI: 4231).

Tarama Sözlüğü'nde: “**yekinmek**: Yerinden kalkmak, kalkmaya davranmak (TS/VI: 4489) şeklinde geçen sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de: “**yekinmek**: (*halk*). 1. Davranmak, olduğu yerden fırlamak, ayağa kalkmak, kalkmak için hareket etmek, kıvıldamak: “*Nihayet içlerinden biri yekindi, okumakta devam etti, ötekiler sustular.*” –Memduh Şevket Esendal; 2. Gereğinden fazla gayret sarf etmek” (TDKTS: 2566) biçimlerinde halk ağzından geçme bir sözcük olarak varlığını devam ettirmektedir.

Yestehle- : Kirletmek, pisletmek, necis etmek, büyük abdest etmek (Bulut, 2017: 762) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: “**yestehlemek**: Büyük abdest yapmak (Lapseki – Çanakkale; Taşköprü – Kastamonu; Samsun; Merzifon – Amasya; Niğde).

Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde tespit edilemeyen sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde: “**yestehlemek**: (*halk*). Büyük abdest yapmak” (TDKTS: 2582) şeklinde mevcuttur.

Yorgala- : At yorga (atın hızlı yürüyüşü) yürümek, yorga gitmek (Bulut, 2017: 763) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: At yorga yürümek (Niğde) (DS/VI: 4300).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen bu sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**yorgalamak** (**yorgalamak**, **yorkalamak**): Rahvan (atın koşar adım gitmesi) yürümek; **yorgalatmak**: Koşturmak, eştirmek; **yorgalık**: Eşkinlik, açık yürüyüşlü olma” (YTS: 250) biçimlerinde yer almaktadır. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde çok kullanılmamak ve çok bilinmemek koşuluyla: “**yorga**: Biniciyi sarsmayan at yürüyüşlerinden biri; **yorglama**: 1. Yorgalamak işi; 2. Ayak ve baldır kaslarının felcinden ileri gelen özel yürüyüş biçimi; **yorgalamak**: At yorga yürümek, yorga gitmek” (TDKTS: 2607) anlamlarında ve şekillerinde yaşamaktadır.

2.4.5. Zarflar

Bilece: Birlikte, beraber (Bulut, 2017: 670) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: “**bilece**: Beraber (Lapseki – Çanakkale; Kastamonu; Çankırı; Samsun; Vakfikebir – Trabzon; Süle – Gümüşhane; Gaziantep; Hatay; Göksun – Kahramanmaraş; Gürün – Sivas; Ankara)” (DS/I: 691).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**bilece**: Birlikte, beraber” (TS/I: 552) anlamlarıyla geçmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde mevcut değildir.

Dibelik: Büsbütün, tamamıyla (Bulut, 2017: 680) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: “**dibelik**: 1. Büsbütün, tamamen (Deresag, İğneciler/Mudurnu – Bolu; Çorum; Aşudu/Darende – Malatya; Eymir/Nallıhan – Ankara; Başköy, Karahisar/İncesu – Kayseri; Kıbrıs); 2. Devamlı, daima (Çorum; Niğde); 3. Çok (Kıbrıslar – Bolu; Çorum; Gerze ve köyleri – Sinop); **dibedilik**: Büsbütün, tamamen (Elbistan – Kahramanmaraş); **dibelek**: Büsbütün, tamamen (Gaziantep); **dibeli**: Büsbütün, tamamen (Kastamonu); **dübelik**: Devamlı, daima (İncesu – Kayseri); **dibelik**: İnadına (Çorum)” (DS/II: 1479).

Divânü Lügâti't-Türk'te görülmeyen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**dibelik (dibelek)**: Büsbütün, tamamıyla, ebedî” (TS/II: 1139) olarak yer almaktadır. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde bilinen ve kullanılan bir sözcük değildir.

2.4.6. Edatlar

Birle: İle (Bulut, 2017: 670) ; **Türkiye Türkçesi Ağzları**: “**birle**: Zaman anlamına gelip fiillerin sonunda takı gibi kullanılır: *Babam geldiği birle ağabeyim sigarayı atar.* (Turgutlu – Manisa)” (DS/I: 702). Burada görüldüğü üzere sözcüğün anlamı Türkiye Türkçesi ağzlarına değişerek gelmiştir.

Divânü Lügâti't-Türk'te: “**birle:** İle, beraber anlamına gelen edat” (DLT: 100) şeklinde geçen sözcük, Tarama Sözlüğü'nde: “**birle:** İle” (TS/I: 599) şeklinde geçmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde yer almamaktadır.

2.4.7. Bağlaçlar

Eya: Öyle ise, madem ki, tamam anlamlarına gelir (Bulut, 2017: 685) ; **Türkiye Türkçesi Ağızları:** “**eya:** Bana bak, beni dinle anlamında (Ayvalı/Taşköprü – Kastamonu); 2. Öyle ise, madem ki anlamında (Trabzon); **eyde:** Bana bak, beni dinle anlamında (Danaveli/Susurluk – Balıkesir) (DS/III: 1819); **eya:** Böyle mi, doğru mu? (Çerkeş – Çankırı)” (DS/VI: 4494, 4503).

Divânü Lügâti't-Türk ve Tarama Sözlüğü'nde tespit edilemeyen sözcük, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de mevcut değildir.

SONUÇ

Bu çalışmada, İran Edebiyatı'nda dirilişi simgeleyen Firdevsî'nin Şehnâme'sinden çeviri yoluyla Türk Edebiyatı'na kazandırılan 18. yüzyıla ait mensur bir Şehnâme çevirisi üzerinde durulmuştur. Müellifi belli olmayan eserin müstensihi Derviş Mustafa'dır. Esere bu sebeple akıllarda kalıcı olması adına tarafımızca Müstensih Derviş Mustafa Şehnâme Çevirisi ismi de verilmiştir. Fakat eserin 18. yüzyıla ait mensur bir Şehnâme çevirisi olduğu bilinmelidir. Bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde 6131 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eserin her yaprağı 25 satırdan oluşmaktadır. Üç ciltten ibaret olan bu eser, 1778 varaktır ve istinsah yılı 1773'tür. İlk iki cildi üzerine yüksek lisans ve doktora tezi olan çalışmanın üçüncü cildi üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu eserin üç cildini de bir bütün olarak ele alan bir çalışmanın varlığına acilen ihtiyaç vardır. Çalışmanın özellikle yüksek lisans tezi olarak hazırlanan birinci cildi üzerine çok sayıda öğrencinin çalışmış olması, birinci cildin hem çok fazla bölünmesine hem de bu bölümler arasında bir birliğin oluşmamasına sebebiyet vermiştir. Bu sebeple çalışmanın birinci cildinin toplu şekilde baştan çevirisinin yapılarak incelenmesi gerekmektedir. Üçüncü cilt üzerine yapılacak çalışmanın da vakit kaybedilmeden yapılması, dönem açısından önemli verileri bünyesinde taşıyan bu eserin bilim âlemine kazandırılmasını sağlayacaktır.

Çalışma, 18. yüzyılda Derviş Mustafa tarafından istinsah edilen Şehnâme çevirisinin 2. cildinin 1a-144b varakları arasını kapsadığından ulaşılan verilerin eserin tamamını yansıtmadığı bilinmelidir. Dil olarak çok sade olmadığı görülen bu bölümde İran-Hint savaşlarının ele alındığı görülmüştür. Bu mücadeleler, İran kökenli kahramanlar Rüstem ve özellikle oğlu Feramerz (Kattal Zengi) üzerinden yapılmıştır. Eser, İran kahramanlık hikâyesi olduğu için içinde çok sayıda Arapça, Farsça sözcüğün yer alması doğaldır. Bu sebeple eserde Türkçeden daha fazla Arapça ve Farsça kökenli sözcük tespit edilmiştir. Eserin orijinalinde yer alan birçok Arapça, Farsça ve eski Pehlevice kökenli sözcüğün ise müstensih tarafından Şehnâme Çevirisi'ne eklenmediği görülmüştür. Müstensih, bu noktada o sözcüklerin birçoğuna karşılık olarak Türkiye Türkçesi ağızlarından sözcük bulmuştur. 18. yüzyılda standart Türkçe kelime olabileceği de varsayılan bu sözcüklerin hâlâ Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşamını sürdürmesi Türk dili açısından önemlidir. Çalışmada üzerinde durulan 50 sözcüğün hepsi Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşamaktadır.

Çalışmada üzerinde durulan 50 sözcüğün sözcük türlerine adet dağılımları şu şekildedir: 19 isim, 1 sıfat, 4 ikileme, 22 fiil, 2 zarf, 1 edat ve 1 bağlaç türünden sözcük. Bu sözcükler, Müstensih Derviş Mustafa'nın veya müellifin esere bizzat eklediği sözcüklerdir. Bu durum çalışmaya Türk topraklarında yapılan eklemelerin sadece bir bölümünü ortaya koymaktadır. Eserin orijinali ise Müstensih Derviş Mustafa Şehnâme Çevirisi karşılaştırmalı olarak incelendiği zaman ses, şekil bilgisi gibi dilbilgisine ait eklemelerin yanında esere konu yönünden de farklı eklemelerin yapıldığı görülecektir. Diğer eklemeler başka çalışmalarda ortaya konacaktır.

Eserde, Türkiye Türkçesi ağızlarına ait yaşayan sözcüklerin en çok yaşadığı illerin “Isparta, Burdur, Afyonkarahisar, Amasya, Tokat, Niğde, Düzce, Eskişehir, Malatya, Muğla, Konya” illerine ait oldukları görülmüştür. Bu durum, eserin bu illerin çevresinden olduğu düşünülen kimselerin oluşturduğu bir topluluk içinde istinsah edildiği veya çevrildiği fikrini güçlendirmektedir. Fakat net olarak bu illerin ağzını konuşan kimselerin esere tesir ettiğini iddia etmek de doğru olmayacaktır. Ama tespit edilen söz varlığının büyük çoğunluğunun bu illerin ağzında yaşamını sürdürmesi eserin müellifinin veya müstensihinin bu illerin ağzına yakın olduğunu güçlendirici ibarelerdir.

Bu ve bunun gibi çalışmaların sayısının artması, Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan sözcüklerin geçmiş yıllara ait eserlerden yazılı dile girdiğini göstermesi açısından önemlidir. sonuçlar verecektir. Bu durum neticesinde Anadolu Türkçesinde yaşayan sözcüklerin edebiyat ve sanattaki etkileri de daha detaylı şekilde görülebilecektir.

Transkripsiyon İşaretleri

ā : Normalden uzun a sesi

ğ : Patlayıcı, yarı tonlu, art damak ünsüzü

h : Sızıcı, tonsuz art damak ünsüzü

ķ : Yarı tonlu art damak ünsüzü

ñ : Damaksı geniz ünsüzü (nazal n)

ţ : Patlayıcı, yarı tonlu, asıl diş ünsüzü

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- Aktaş, Erhan (2005). *17. Yüzyılda Yazılmış Mensur Şehnâme Tercümesi 120a-159b*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Algan, İshak (2005). *17. Yüzyılda Yazılmış Mensur Şehnâme Tercümesi 160a-200b*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Anbarcıoğlu, Meliha (1981). “Şeh-nâme-i Firdevsî ve Edebiyat-ı Türk”, *Doğu Dilleri*, II: IV: s.1-6.
- Ardıç, Nureddin ve Babinger, Franz (1939). “Osmanlı Şeh-nâmecileri”, *Aramak, Güzeli, İyiyi, Gerçeği*, S. XXXVII-XL.
- Ateş, Ahmed (1954). “Şehnâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında”, *Türk Tarih Kurumu-Belleten*, XVIII: LXX, s.159-168.
- Bayat, F. ve Aliyeva, M. E. (2008). *Eski Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Bölük, Ramazan (2012). *Serik Ağzı*, Antalya: T.C. Serik Kaymakamlığı Kültür Yayımları.
- Bölük, Ramazan (2017). *18. Yüzyıl Mensur Şehnâme Çevirisi II. Cilt (284b-419b Varaklar Arası) İnceleme – Metin – Sözlük– Tıpkıbasım*, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem), Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Bulduk, Türker Barış (2017). *18. Yüzyılda İstinsah Edilmiş Mensur Bir Şehnâme Tercümesi II. Cilt 145a-284b Varaklar Arası (İnceleme – Metin – Sözlük- Özel İsimler Dizini – Tıpkıbasım)*,

- (Danışman: Prof. Dr. İbrahim Halil Tuğluk), Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Bulut, Serdar (2017). *18. Yüzyılda İstinsah Edilmiş Mensur Bir Şâh-nâme Çevirisi II. Cilt 1a-144b Varaklar Arası (İnceleme – Metin – Sözlük- Özel İsimler Dizini – Tıpkıbasım)*, (Danışman: Doç. Dr. Serdar Yavuz), Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Buran, A. ve İlhan, N. (2008). *Elazığ Yöresi Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çiftçioğlu, İsmail (2003). “Karamanlı Dönemi Şehnâme Yazarları ve Eserleri Üzerine”, *A.K.Ü Sosyal Bilimler Dergisi*, IV:II: s.57-66.
- Demir, Nurettin (2002). Ağız Terimi Üzerine, *Türkbilig*, 4, s.105-116.
- DLT:** Kaşgarlı Mahmud (2012). *Divânü Lugat-it-Türk*, (Çeviri: Prof. Dr. Fuat Bozkurt), Konya: Eğitim Yayınevi.
- Doğan, A. (2003). *Firdevsî - Şehnameden Seçme Hikâyeler*, Yaba Yayınları, İstanbul.
- DS/I:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 1. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/II:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 2. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/III:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 3. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/IV:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 4. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/V:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 5. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS/VI:** Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 6. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdem, Mehmet Dursun (2013). Ağız Sözlükçülüğü Üzerine, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/95, s.95-102.
- Erdem, M. D. ve Bölük, R. (2012). *Antalya ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ferîver, Hüseyin (1341). *Tarih-i Edebiyat-ı İrân ve Tarih-i Şu’arâ*, Tahran.
- Firdevsî (2009). *Şahnâme* (Çev. Prof. Necati Lugal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Gökay, Orhan Şaik (1950). “Şeh-nâme ve Türkçe Tercümelere”, *Yücel*, I:IV: s.17-23.
- Gökay, Orhan Şaik (2007). *Destursuz Bağa Girenler*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Gülensoy, Tuncer (1988). *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülseren, Cemil (2000). *Malatya İli Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, Gürer (2009). “Eski Anadolu Türkçesi Ağızlarında Uzun Ünlüler Üzerine”, *Dil Araştırmaları*, S.5, Güz, s.39-56.

- Gültekin, Hasan (2013). “Firdevsî, Şeh-nâme, Şeh-nâmecilik ve Meşâhîr-i İslâm’da Firdevsî Maddesi”, *JASS-The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume:6, Issue:1, ss.239-261.
- Günşen, Ahmet (2000). *Kırşehir ve Yöresi Ağzları*, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürlek, Mehmet (2006). *17. Yüzyılda Yazılmış Mensur Şehnâme Tercümesi 380a-408b [409b]*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Isparta, Selvet (2006). *17. Yüzyılda Yazılmış Mensur Şehnâme Tercümesi 291a-320b*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- İnal, Celal (?). İran Edebiyatı ve Firdevsî, <http://www.irankulturevi.com/turkce/name/19-20/3.pdf>, s.1-5 (10.11.2016).
- İsmail Hakkı (1934). “Firdevsî ve Şeh-nâmesi”, *Yeni Adam*, I:XIII.
- Kanar, Mehmet (1996). “Firdevsî”. *İslam Ansiklopedisi* (38, 125-127). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2010a). “Şâhnâme”. *İslam Ansiklopedisi*. (2010). (38, 289-290). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karadeniz, Yılmaz (2011). “İran Kaynaklarına Göre Türkistan ve İran Coğrafyasında İran-Turan Sınır Mücadeleleri”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, S.26, s.1-15.
- Karahan, Leyla (2006). “Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili-Ağız İlişkisi”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 1, Issue 1, Erzincan.
- Karamanlıoğlu, Özgü (2006). *17. Yüzyılda Yazılmış Mensur Şehnâme Tercümesi 200a-230b*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kıyak, Yurdagül (2010). *Şehname ve Köroğlu Destanlarında Baş Kahraman Tiplerinin Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kowalski, Tadeusz (1983). “Şehnamede Türkler” (Çev. Harun Güngör), *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, Y.1, s.289-300.
- Küçük, S. ve Ateş, M. (2017). *Ordu Ağzı Söz Varlığı*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Kültürel, Zuhâl (2010). “Şâhnâme” *İslam Ansiklopedisi*. (C.38, 290-292). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kültürel, Z. ve Beyreli, L. (1999). *Şerîfî şehnâme Çevirisi*, C. I, II, III, IV, TDK Yayınları, Ankara.
- MİA: Gülseren, Cemil (2000). *Malatya İli Ağzları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı* (Haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk ve Dr. Derya Örs), TDK Yayınları, İstanbul.
- Okun, Zahide (2006). *17. Yüzyılda Yapılmış Mensur Şehnâme Tercümesi (320a-350b)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

- Öz, Yusuf (2002). “Şeh-nâme Tercümelere ve Sözlükleri”, *Name-i Aşına*, III, Ankara.
- Paçacıoğlu, Burhan (2016). *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sağır, Mukim (1995). *Erzincan ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sertoğlu, Mithat (1960). “Şeh-nâmenüvisler, Vak'anüvisler İle Diğer Mühim Osmanlı Müverrihleri ve Eserleri I-IV”, *Yeni Tarih Dergisi*, I:754-755, II:759-760, III:767-770, IV:783-784.
- Şişman, B. ve Kuzubaş, M. (2012). *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, Ötüken Neşriyat, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul.
- Tanırdı, Zeren (2008). “Sultanlar, Şairler ve İmgeler: Şehnâme-i Firdevsî'nin Mukaddimesinin Resimleri”, *U.U. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.9, S.15, C.2, ss.267-296.
- Tökel, Dursun Ali (2006). “Şehnâme'den Turan'a Divan Şiirinden Şehnâme'ye Bakmak”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, S.392, Haziran, ss.1-7.
- TDKTS:** Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/I:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 1. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/II:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 2. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/III:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 3. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/IV:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 4. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/V:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 5. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS/VI:** Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin), 3. Baskı, 6. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tulum, Mertol (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, TDK Yayınları, Ankara.
- Ünlü, Suat (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Yavuz, S. ve Telli, B. (2013). İç Anadolu Bölgesi Ağızlarında Geçen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/3, s.376-402.
- Yegin, Yunus Türkşad (2010). *Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki 1983 Numaralı Firdevsî Şahnâme'si Münyatürleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yerdelen, Cevat (1997). “Divan Edebiyatı Kaynaklarından Şehname”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.8, ss.99-108.
- Yıldırım, Nimet (2008). *Fars Mitoloji Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Yıldız, Nilgün (2005). *17. Yüzyılda Yapılmış Mensur Şehnâme Tercümesi (80a-119b)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

YTS: Türk Dil Kurumu (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, (Düzenleyen: Cem Dilçin), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

İnternet Kaynakları

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78984/bura-bura-oyynamak.html>

<http://www.sozce.com/>